בס"ד

דרכי חינוך
בונים את דור העתיד

העלון לאברכי כולל, בני הישיבות ולכל לומדי התורה

האיחוד בחידוד

המאחד בקרבו חידודים ותשובות בהלכה ובאגדה

לע"נ ר' שמעון יהודה בן הגה"צ ר' אברהם יעקב (זיידל) עפשטיין זצוקלה"ה

פרשת וירא תשע"ב

גליון קפ"ו שנה שישית

דבר תורה

"וַיֹּאמֶר ה' זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד. אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ כָּלָה וְאִם לֹא אֵדָעָה". בראשית י"ח כ' – כ"א.

המעיין מעט בדברי חז"ל בפרשתינו אודות מעשי סדום, לא מסוגל להבין שהיו אנשים שהגיעו לשפל דיוטא תחתונה ועמוקה זו, של אכזריות ורשעות שאין כדוגמתה, כאשר מטרתם היא, שלא יהיה אחד שאינו מתושבי המקום, שיהנה מהשפע הרב שחננם ה', כאשר לצורך זה יצרו מערכת חוקים, שופטים ובתי משפט, שדנו ופסקו וקיבעו וחיזקו את השחתת המידות, ואף הענישו קשות את אותם אלו מביניהם שלא עשו כמעשיהם, שנמנעו מלהשחית ולהתאכזר כשחיתותם ואכזריותם.

חז"ל דורשים, שעם כל מעשיהם הרעים והנוראים, עדיין לא הענישם ה' על כך בעונש שמגיע להם, עד שהגיע המקרה שאחריו ה' אמר, "אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ כָּלָה וְאִם לֹא אֵדָעָה", ואכן מעשה זה שעשו הכריע את הכף וה' הענישם בעונש שלא היה כדוגמתו מבריאת העולם, שה' חפך את כל מקומם וקברם חיים באדמה, וכדאיתא בב"ר מ"ט ו', "א"ר לוי, אפילו אני מבקש לשתוק, דינה של ריבה אינו מניח אותי לשתוק".

ובדבר מעשה זה שהכריע את הכף לא להמתין להם עוד, אלא להענישם מיידית, נאמרו בחז"ל כמה דעות, כאשר חוט השני עובר ומחבר ביניהם, שכולם כמעשה אחד הם. בסנהדרין ק"ט ב' איתא, "כי הוה מתרמי להו עניא יהבו ליה כל חד וחד דינרא, וכתיב שמיה עליה, ורימתא לא הוו ממטי ליה. כי הוה מית, אתי כל חד וחד שקיל דידיה (כאשר נקלע עני לסדום, היו נותנים לו כל אחד דינר ששמו כתוב עליו, והתנו ביניהם שלא יתנו לו ואף לא ימכרו לו לחם, כדי שימות ברעב, וכשמת, הגיע כל אחד ולקח את המטבע שנתן לו, ששמו כתוב עליו – ע"פ רש"י). הויא להיא רביתא, דהות קא מפקא ריפתא לעניא בחצבא, איגלאי מלתא, שפיוה דובשא ואוקמוה על איגר שורא, אתא זיבורי ואכלוה (היתה אותה נערה, שכשיצאה לשאוב מים, היתה מוציאה בכדה לחם לעני, וכאשר נתגלה הדבר, סכו אותה בדבש והעמידוה על גג החומה, ובאו הדבורים ואכלוה – ע"פ רש"י). והיינו דכתיב, וַיֹּאמֶר ה' זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה, ואמר רב יהודה אמר רב, על עיסקי ריבה". ומעשים דומים עם שינויים והוספות רבות הוזכרו, בפרדר"א כ"ה, ב"ר מ"ט ו', מדרש אגדה בראשית י"ח כ' וספר הישר, פרשת וירא עמ' ע"ז [כאשר בחלק המקומות הזכירו שהיא היתה 'פלטית' או 'פליטית' או 'כלה', בתו של לוט].

והנה מעשה נוראי זה, של רציחת נערה מבנות המקום, ב"עוון" שנתנה פת לעני, ובמיתה משונה ונוראה זו, לא היה מתהפרצות זעם עליה ברגע שתפסוה, אחר ששלחו והחביאו בסתר אנשים, שבדקו אחר העני מהיכן הוא חי, וכאשר סוף סוף תפסוה, הרגוה באופן זה, אלא היה ע"פ הדין והמשפט, בהכרעת השופטים, כדאיתא בספר הישר שם, "...ויתקבצו כלם ויביאו את הנערה לפני השופטים לשפטה על הדבר הזה. ויאמר השופט, יש לנערה הזאת משפט מות על שהפרה את דתינו, וכזה וכזה משפטה. ויתקבצו כל אנשי הערים ההן, ויוציאו את הנערה ההיא, וימשחו אותה בדבש מכף רגלה ועד קדקדה כאשר דבר השופט, ויתנו אותה לפני עדת הדבורים במקום מקבצם, ויבואו עליה כל הדבורים ויעקצו אותה וַיְצָבוּ את בשרה...".

והנה כל הלומד את הסוגיא בסנהדרין שם אודות חוקי סדום, רואה שבכולם היה חשבון מעוות ואכזרי, אבל איזה שהוא צד של חשבון, א"כ מה חשבו וחשבנו אותם שופטים רשעים ואכזרים כשגזרו על נערה זו עונש נוראי ואיום זה.

בסנהדרין שם איתא עוד, "דהוה שדי תומי או שמכי, אתו כל חד וחד שקיל חדא, אמר ליה, אנא חדא דשקלי" (ופרש"י, "מי שהיה מפזר ושוטח לפניו שומים או בצלים ליבשן, כל אחד ואחד היה נוטל אחת. [והיה] אומר לו [הגזלן] לנגזל, מה חסרתי לך, לא לקחתי ממך אלא שום אחד..."), וכעי"ז איתא במדרש אגדה ("ח כ'), "...וכשהיה אדם מולך לשם פירות או מיני קטניות למכור, היה כל אחד ואחד נוטל אחד מן הפירות, והיה אומר לבעל הפירות, אני לא נטלתי אלא פרי אחד, וכך היו עושין לו עד שהיו נוטלין כל מה שהביא בידו...". וע"ע בספר הישר שם, שהביא כן ובתוספת דברים.

והנה מעשה זה של אנשי סדום, לא מובן גם בעיניהם של אנשי דמים ומרמה, גנבים וגזלנים, שהרי בכל גניבה וגזילה, הגנב והגזלן נהנים ממה שגנבו וגזלו, אבל במעשה זה של אנשי סדום, שכל אחד גנב גרגיר אורז או שעועית, מה הרויח הגנב בגניבתו, הוא הרי לא ילך לבשל את אותו גרגיר, אלא ככל הנראה השליכוהו במקום אחר, א"כ מה עומד מאחורי מנהגם הקלוקל זה.

עוד צריך להבין, מדוע כל אחד היה צריך 'להתנצל' בפני זה שלקחו ממנו, שהוא לקח רק אחד, וכי בשאר פשעיהם הם גם התנצלו עליהם, ומה ראו על ככה, שדוקא במעשה זה של גזל ועושק הם ראו מקום להתנצלות.

יש מבארים שלמרות שכל מעשי סדום היה רשעות שאין כדוגמתה, בכל זאת היה להם בו איזה שהוא חשבון מסויים [וכעין הערכאות בימינו, שכל גניבה וגזילה ועושק שבא מהם ועל ידם, יש לו איזה שהוא הסבר חוקי, מדוע "כבוד" השופט פסק כך את פסקו], והוא, שהיסוד של אנשי סדום היה, שמה שה' נתן להם, שפע עצום של כל הטובה שרק יתכן, כדאיתא בפרדר"א כ"ה, שבאדמתם היה כסף וזהב ואבנים טובות לרוב, ואף הלחם גדל להם מוכן, כל זה מיועד עבורם בלבד, ואין לאף אחד רשות שיקח מהם, ועל כן קבעו וחקקו, שאסור להחזיק יד עני ואביון, שאילו יחזיקו את ידי העניים, יכולים הם להפסיד מחמת כן את כל כספם.

ואת השקפתם המעוותת הלזו ביקשו להסביר לבעל הפירות ששטחן, שהרי באמת כל אחד לקח ממנו רק פחות משוה פרוטה, ועם כל זה, בסוף היום לא נשאר לו מאומה, כן הדבר גם בצדקה, כך טענו אנשי סדום, שמי שנותן לכל העניים, למרות שיתן רק פחות מפרוטה לכל אחד, בסופו של דבר לא ישאר לו כלום, וישאר בפחי נפש [והאמת היא, שטענתם זו היא היפך המציאות, שאדרבה, בזכות נתינת הצדקה זוכים לכל השפע, וכפי שאמרה בתו של נקדימון בן גוריון לרבן יוחנן בן זכאי (כתובות ס"ו ב'), "לא כדין מתלין מתלא בירושלים, מלח ממון חסר" (ופרש"י, "ולא כך היו מושלין משל בירושלים, הרוצה למלוח ממונו, כלומר, לגרום לו שיתקיים, יחסרנו לצדקה תמיד, וחסרונו זהו קיומו"), וע"ע בגיטין ז' א', "אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין, יעשה מהן צדקה, וכ"ש כשהן מרובין"].

וזה גם מה ששופטי 'בית המשפט הגבוה לצדק' של מדינת סדום פסקו לאותה נערה, שכולם ילמדו את היסוד, שאף אם נתינה קטנה לעני לכאורה אינה מזיקה, נתינות רבות, סופן שיהרסו את המקום ויגמרו את השפע שיש בו, ועל כן הענישוה בעונש שהוא כזה, שמשחו את בשרה בדבש, ואלפי דבורים עקצוה והרגוה ביסורים קשים ומרים, שהרי כל דבורה בפני עצמה אינה גורמת למיתה (למעט מי שהוא 'אלרגי' לעקיצה), רק לכאב קטן, אך אלפי עקיצות הורגות, וכך יוכל להיות גם סופן של אנשי סדום אם יתנו מִפַּתָן לעניים, ועל כן הענישוה בעונש נוראי ואכזרי זה.

דרך מחשבה מעוותת עד כדי כך, מהלך חיים נוראי ואכזרי כזה, הוא באמת 'צעקה' ו'זעקה', וזה מה שה' אמר, "וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי", והיות וכל קיום העולם הוא על ידי נתינה זה לזה, וכדכתיב (תהלים פ"ט ג'), "עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה", וכדאיתא בחז"ל (עי' עירובין פ"ו א'), שכל קיום העולם הוא רק על ידי חסד ונתינה, אשר על כן, אלו ששיטתם באופן זה הנוגד את קיום העולם, אין להם כלל זכות חיים, וסופם שיאבדו במיתה משונה, ולא ישאר מהם זכר.

© כל הזכויות שמורות ל"איחוד בחידוד" מעתה ולעולם ועד - מוגש לבני הישיבות בארץ ישראל

כתב חידה

אחרון הבנים לאבי הייתי,
ובשמי רמוז סופי ורשעותי.

ממספרם וכבודם של בני אבי,
בנים נוספים נתגלו לדודי.

בשמי נקראו נשים רבות,
ואחת שילדה רק נקבות.

מי אני?

רמז: דמות הקשורה לפרשה

תזכורת: הקשר בין הדמות לפרשה הוא בהזכרתה או ברמיזתה בפרשה, או בפרש"י

מעשה רב

גשמי ברכה הרבים שירדו בימים האחרונים בשפע, חדרו אל תוככי בית הכנסת השוכן זמנית בקראוון, ומילאו את רצפת בית המדרש. הגבאים בסיועם של המתפללים, גרפו את המים הרבים, אך למרות עבודתם הרבה, עם תחילת תפילת שחרית עדיין היתה שלולית נכבדת ברוב בית הכנסת ובעיקר בכל האיזור המזרחי שבו.

כשהתקרב הש"ץ לתפילת 'רצה', התלבטו הכהנים מה עליהם לעשות במצב זה, לחלוץ את מנעליהם הם לא חפצו כדי שלא להתרטב, מה גם שיכולים להצטנן מחמת כן.

חלק מהכהנים נותרו בבית הכנסת ונשאו כפים כשנעליהם ברגליהם, וחלק יצאו קודם שהש"ץ החל ברכת רצה.

בתום התפילה התדיינו המתפללים, כיצד אכן היו צריכים הכהנים לנהוג. יש שאמרו שטוב עשו אלו שיצאו, כיון שאין לשנות מהדין לישא כפים בלא מנעלים, ששורשו בגמרא, ואחרים אמרו, שכל זה מדובר באופן רגיל, אבל באונס שאני, ואינו מעכב בעצם הנשיאות כפים, על כן עדיף לעשות כן, ולא להמנע מנשיאות כפים.

השאלה היא, הצדק עם מי ?

חילוקא דרבנן

כתב רש"י (בראשית י"ח ב'), "והנה שלשה אנשים. אחד לבשר את שרה... ואחד לרפאות את אברהם".

עי' ב"ב ט"ז ב', "רשב"י אומר, אבן טובה היתה תלויה בצווארו של אברהם אבינו, שכל חולה הרואה אותו מיד מתרפא", וא"כ למה הוצרך אברהם אבינו למלאך לרפאותו, והלא בעצמו יכל להסתכל באבן טובה ולהתרפאות.

וצריך ביאור!!!

מבין חידות

מה הקשר בין 'בן שלש עשרה למצות', למלקות שמלקין בית דין (מלבד מה שמבן י"ג הוא בכלל עונשי בי"ד).

מעניינא דסדרא

"אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס" (אבות פ"א מ"ג).

היכן מוכח ע"פ פרשתינו, שלכאורה יכול האדם לקיים מצוות ע"מ לקבל שכר.

לע"נ מרן ראש הישיבה הגאון **רבי נתן צבי** בהג"ר אליהו מאיר זצ"ל **פינקל**
נלב "ע בי"א מרחשון תשע"ב

משיב דבר

אין להכריע בשום פנים ואופן על פי הכתוב כאן הלכה למעשה

תשובה ל"מעשה רב"

בתשובה לשאלה, אם יש לגנוז דפי "מראי מקומות" שנכתב בהם "עיין...".

א] הנה הענין לשמור בקדושה דף שנכתב עליו דברי תורה, הוא מטעם קדושת הד"ת[1], אלא שיש לן סברא דאפילו כשיש בו ד"ת שמצד עצמם אין בהם קדושה מאיזה טעם שהוא, מ"מ אין לנהוג בהם מנהג בזיון משום מראית העין[2], שלא יראה כמביא ד"ת לידי בזיון[3].

והנה בכתיבת מראי מקום שבינידו"ד, יש ב' קולות, אשר מחמתם ניתן לשלול גם את ענין הקדושה מצד עצמם, וגם את הענין של מראית העין, זה משום שהכותב מ"מ לעצמו, שמטרתו לעשות לעצמו סימנים לזכור, ולכן גם אם נאמר שיש להדף של המ"מ שם 'כלי' של 'הכשר מצוה', כיון שמסייעו להיזכר בתלמודו, מ"מ כיון שעיר מטרת הכתיבה לדברי ד"ת לשם לימוד, ובנוסף לזה גם אין כתוב ד"ת ממש, רק כגון שכתוב "עי' שבת, ועי' רא"ש וק"נ ותוי"ט", או אפילו יהיה כתוב זה בלי ר"ת, דהיינו, "ועיין רבינו אשר, וקרבן העדה, ותוספות יום טוב", שמזה עדיין לא נשמע כלום, רק שמות ספרים בעלמא, אין שום טעם להחשיב תוכן דברים כאלו לחפצא של ד"ת[4] הטעונים גניזה.

ב] ומסתבר מאד, שגם בזמן שעדיין לא הותר לכתוב תורה שבע"פ, מ"מ היו רושמים ציונים לעצמם להזכירם לתלמודם, ולא היה לזה עדיין שם כתיבת ד"ת. ואפשר שזהו יסוד ה'סימנים' המופיעים בש"ס בכמה דוכתי בראשי תיבות, כי מזמן קדום לזה היו מחזיקים דף שבו רשומים רק הסימנים, ומזה נזכרו ענייני הסוגיות, וסמך לזה י"ל מהא דאיתא בשבת ק"ד א, "סימנים עשה בתורה", ופרש"י, *"סימנים של סדר שמועות* דתנא או אמורא בגירסא, דלא תשכח אחת מהן, *כגון אלו שבש"ס*", וכן בעירובין כ"א ב', "למד דעת את העם, דאמגרירא בסימני טעמים", פרש"י, "קבע לה מסורת וסימנין בין בתיבות המקרא, בין בגירסא של משנה", ושם נ"ד ב', "א"ר חסדא אין תורה נקנית אלא בסימנים", פרש"י, "סימנין, סימני הסמועות דאי אחר זז, *וסימני חכמים כדרך שיש בהש"ס*", שו"ר ב'הליכות עולם' (לרבינו ישועה הלוי), שער י"א פ"א, שכתב כעין דבריו, שמשום כך היו רושמים סימנין, לפי שתורה שבע"פ אסור לכתוב, ומפני השכחה המציה, עשו רשימות של סימנים, ע"ש[5].

ג] איברא, דבשל"ה, חלק תושבע"פ, אות ק"ו, מבואר, דיש 'שם ד"ת' להסימנים שנמצאים בש"ס, דיעו"ש שכתב, "וראיתי הרבה בנ"א, כשיש סימן בגמ', אין לומדים הסימן, ואין קורין אותו, וחלילה לעשות כן, ואני חושב כי סודות גדולות מרומזים בסימנים, נוסף על הפשוטו מה שמורה הסימן[6]".

וי"ל, דאדרבה, משם ראיה דבעלמא בסימנים כה"ג שאדם רושם לעצמו, אין להם שם ד"ת, ורק חז"ל הקדושים, כל דבריהם כנחלי אש, וגם לדבות הסימנים שקבעו בש"ס. וכן יש לדקדק מלשונו של הגר"ד פרדו זצ"ל, בהקדמתו לספרו 'למנצח לדוד', שכתב אודות הסימנין בש"ס, "כל היכא דמנחו רבנן סתמא וכו', יכול על מגן עשו לן שהיו סתימנין... ואי תימא לזכרון בעלמא אגב שטפא [כלומר וגם לפרש שעשו כן, לא לחינם, רק בשביל זכרון בעלמא כדי שלא ישכח אגב מרוצת הגירסא, ג"כ אינו מסתבר, דא"כ] הו"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה", כלומר שהם בעצמם אינם צריכים, ואז לא היה ענין לקבוע את הסימנין בתוך הש"ס לדורות, שהרי נעשו רק לשם תזכורת, ואינם תלמוד בעצמם.

ד] ואם כנים דברינו, נוכל לומר דאין דף המראה מקום טעון גניזה[7], דהא אין עליו שם ד"ת, וגם מצד מראית עין אין בזה, שלא נראה כמבזה ד"ת, שהרי אין במראיי מקומות שום משפט של ד"ת[8] [ואה"נ דאם אפילו בכותרת שלו המ"מ, יהיה כתוב ד"ת, כגון, "בענין כבתה אין זקוק לה", יהיה צריך עכ"פ לגנוז את הכותרת[9]], וכבר הורה זקן, מרן ה'אגרות משה' ביו"ד ח"ב סי' ע"ה, שכתב בקוצר אמרים, "וניירות הכתוב שם חידו"ת, אסור לזורקם לאשפה, ומראי מקומות, ואף כשנכתב איזה דבר, אבל הוא רק סימנים שלא יבין זה אלא מי שכותבם[10], אינו כלום".

תשובה ל"חילוקא דרבנן"

בתשובה לשאלה, איך ליישב את לשון רש"י בחולין פ"ט א'

ד"ה אם מחוט, שמבאר, שהטעם שאברהם אבינו אמר למלך סדום שמסרב לקחת אפילו מחוט ועד שרוך נעל, משום "שלא רצה ליהנות מן הגזל", והלא מבואר בשו"ע חו"מ סי' קפ"א ס"א, "שיירא שהיתה הולכת במדבר ועמד עליה גייס וטרפה, אם אינם יכולים להציל מיידם, ועמד אחד מהם והציל, הציל לעצמו", וא"כ יכולים סדום הלא נפל בידי ארבעת המלכים, ואברהם שהציל הרכוש מידם, זכה בזה כדת וכדין, ומה 'גזל' יש כאן.

ע"י ב'מושב זקנים' מבעלי התוס' עה"ת, פ' לך לך, שכתב, "רק אשר אכלו, מכאן ילפינן (חולין פ"ט א'), דקשה גזל הנאכל וכו', וקשה אמאי קרי ליה גזל הנאכל, והתנן המציל מן הגייס הכל שלו, ו"ל דהתם אמר אם הבעלים מרדפין אחריהם אינו שלו, וכאן היה מלך סדום רודף אחריהם, לכך קורהו גזל".

ולכאו' צ"ב, דא"כ מה טעם אמר אברהם "בלעדי רק אשר אכלו הנערים ...", ובס' 'גרש כרמל' (להג"ר ישראל יצחק הלוי זצ"ל), עה"ת שם, כתב, "ואין לומר דדמי למאי דאמרינן התם אם היו הבעלים מרדפין אחריו דצריך להחזיר, דא"כ איך תלה אברהם טעם המניעה מליקח בולא תאמר אני העשרתי כו', אלא ודאי שמלך סדום לא רדף אחר הרכוש.

אלא כל כרחך צ"ל, דבאמת בהיתירא קאתי לידיה, רק משום מדת חסידות[11] לא רצה ליהנות ממעשה נסים, ועי' בתענית (כ"ד א'), דכתב רש"י שם, דאסור ליהנות ממעשה נסים, וע"כ צריך לומר דאסור לאו דוקא, אלא כעין איסור, ע"ש בסוגיא, וכן מאי דאמרינן התם בגמ' הנ"ל על פסוק בלעדי רק אשר אכלו וכו', דקשה גזל הנאכל, ע"ש היטב במרחש"א בח"א שם". כלומר, דרק במידת חסידות קורא הש"ס בשם 'גזל' אע"פ שמדינא ודאי אין שם גזל.

ובמושב זקנים מבעלי התוס', כתב, דמשום שהקב"ה הבטיחו ואברכך כו', לא רצה שיתלה העושר רק בהקב"ה", ויש לבאר זה לפי מש"כ באור החיים (י"ד כ"א, ותשו' מ"ה לר"מ מלול שליט"א שציין לזה), שכיון שמלך סדום אמר לאברהם "והרכוש *קח* לך" נשמע מזה שסבר מלך סדום דזה בעצם שלו[12], וע"כ אברהם אבינו לא חפץ שיהיה מי שיתלה את עושרו בבשר ודם, אלא רק בהקב"ה.

תשובה ל"מבין חידות"

בתשובה לשאלה, לאיזה ברכה מהברכות שאנו מברכים בכל יום, זכינו בזכות מלחמת המלכים[13].

המדובר הוא בברכת 'מגן אברהם' שבתפלת י"ח, כמ"ש בדעת זקנים מבעלי התוס' (בראשית ט"ו א'), "אל תיירא אברם, נמצא, כשהרג את המלכים, נתירא שמא נתמעטו זכויותיו[14], אמר לו י"ת, בערת קוצים מן הכרם[15], אל תיירא, אנכי מגן לך, *ולכך אומרים מגן אברהם*". ובתוס' השלם עה"ת, *הגידא*, "התקין מגן אברהם".

עוד העירוני הר"ש כהן והר"ש אריליך שליט"א, מברכת ציצית, עפ"י הא דאיתא בסוטה י"ז א' ובחולין פ"ט א', "בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לשתי מצות, לחוט של תכלת, ורצועה[16] של תפילין".

תשובה ל"מענינא דסדרא"

בתשובה לשאלה, היאך יצא אברהם אבינו מא"י לחו"ל, מפני הרעב, הלא אין בה ממדת חסידות, וכמבואר ברמב"ם (פ"ה ממלכים ה"ט), "...שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו, ומפני צרה גדולה יצאו, ונתחייבו כלייה למקום"[17].

א. לכאורה נראה ליישב, ע"פ מה שפרש"י בפרשתינו (י"ב י'), "רעב בארץ. באותה ארץ לבדה, לנוסתו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען, ועכשיו משיאו לצאת ממנה".

הרי מבואר ברש"י, שעצם הרעב היה נסיון, כדי שיבין אברהם שצריך לצאת לחו"ל, למרות שנעבוטה רק מקודם לכן, לבוא לארץ כנען, וא"כ פשוט דלא שייך בזה מידת חסידות להשאר בא"י, אלא עליו לעמוד בנסיון זה. ומקור דברי רש"י בפדר"א פ"כ, דהלשון שם "לנסותו ולהורידו למצרים".

ואכן הרמב"ם בפי' המשניות לאבות (פ"ה מ"ג), כתב להדיא, שהרעב היה הנסיון השני מתוך עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו לראות אם יהרהר אחר השכינה, כשכביכול מכריחים אותו לרדת למצרים, אחרי שנצטוה לבוא לארץ כנען. וכענין זה הביא באברבנאל בפרשתינו כאן בשם הר"ן, שזה היה נסיון. ועוד כתב האברבנאל, "שהקל יתברך העיר את רוחו שירד למצרים...", ולכן לא שייך כאן ענין דמידת חסידות[18].

ב. יש שכתבו ליישב ע"פ השמועה מדברי הגר"ז זצ"ל, שעמד על לשון הפסוק (י"ב י'), "ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ", דלכאורה כיון שפתח הכתוב ברעב, מדוע הוצרך לסיים שוב 'כי כבד הרעב בארץ', וע"כ כוונת הכתוב ליתן דגוש, שסיבת ירידת אברהם למצרים, לא היתה מפני הרעב סתם, אלא משום ש'כבד הרעב'.

וניתן לפרש את הדברים, משמטן 'רעב' סתם, אין היתר כלל לצאת, אפילו לאחר רגל, אבל שיעור ההיתר לצאת, הוא באופן שהרעב נעשה כבד, ובזה מתפרש לשון הרמב"ם הנ"ל, שכתב "אבל לשכון בחו"ל אסור אלא אם כן *חזק* שם הרעב..."[19].

אולם ניתן לפרש עוד, דודאי היכא דכתיב 'רעב' בקרא, הוא רעב ממש, שיש בו כדי להתיר יציאה לחו"ל מן הדין, אבל היכא דכתיב 'כי כבד הרעב', הוא לומר שהרעב חזק כ"כ, עד שאפילו מידת חסידות ליכא[20], ומעתה יש לדקדק שפיר, דגבי מחלון וכליון לא נזכר לשון 'רעב כבד', רק כתיב (רות א' א') "ויהי רעב בארץ", וברעב כה"ג, הגם שמותר מן הדין לצאת, אבל לאנשים גדולי הדור כמותם, יש לנהוג במידת חסידות ולא לצאת לחו"ל, אלא לקוות לישועה מאת ה' בא"י.

ג. רבים כתבו ליישב ע"פ דברי הרמב"ן בפרשתינו (שם), שכתב, "...גם יציאתו מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב, עוון אשר חָטא, כי האלקים ברעב יפדנו ממות. וגם המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה. במקום המשפט מעשה הרשע וחחטא".

ויסוד דברי הרמב"ן כבר מצינו בזוהר בפרשתינו (ע"ז א' ע"ב), "א"ר יהודה, תא חזי, כיון דנחת אברהם למצרים בלא רשו, אשתעבידו בנוי במצרים ארבע מאה שנים, דהא כתיב וירד אברהם מצרימה, ולא כתיב רד מצרים", וביאור הדברים, דכיון שירד אברהם למצרים בלא רשות, שהרי היא חוצה לארץ, ולא מצינו שנצטוה מאת ה', 'רד מצרימה', אלא נאמר 'וירד אברהם מצרימה' דמשמע שמרצונו ועל דעתו בלבד ירד, לפיכך נענש בשיעבוד בניו במצרים[21].

ומבואר שאין היתה כאן תביעה מאת ה' על אברהם בגין יציאתו מא"י לחו"ל, ובהכרח שזהו מצד מידת חסידות, כי דאי מצד הרעב היה מותר[22].

ואולם בעיקר דברי הרמב"ן, באמת שבחז"ל מצינו טעמים אחרים מדוע נשתעבדו בנ"י במצרים, עי' נדרים ל"ב א', ובפד"א ריש פמ"ח.

ד. יש שכתבו ליישב, דדין זה שאין לצאת לחו"ל, לא היה שייך כלל בזמן אברהם, שעדיין לא נכבשה הארץ ע"י ישראל, אלא היתה נתונה לכיבוש הכנעני, כדכתיב (י"ב ו'), "והכנעני אז בארץ" (עיי"ש ברש"י)[23], משא"כ בזמן מחלון וכליון, שכבר היה לאחר כיבוש הארץ ע"י יהושע[24].

ואע"פ שמצינו שכבר היה קצת קדושה לא"י בזמן אברהם, אבל לא היה זה קדושה גמורה, והרי מבריאת העולם כבר היה קדושה יתירה לא"י, אלא שהוסיפה להתקדש ע"י מעשי האבות, כגון בשעת המילה, ובן בהילוכו שם אברהם לדעת ר"א וכנ"ל, עד שנכבשה ע"י יהושע, ושלימות קדושתה היה בזמן הבית, אבל עיקר האיסור תלוי בכיבושה, ומשום שאז גם נתחייבו במצות התלויות בה, שבזה תלוי עיקר קדושת א"י, ולכן אסור לצאת ממנה[25], וממילא לפני כן לא היה שייך כ"כ איסור יציאה לחו"ל[26].

ואפילו נימא דכיון שנצטוה אברהם לבוא לארץ כנען, א"כ שוב אין לו לצאת לחו"ל מצד ציווי זה (ולא מצד ישוב א"י), אבל לגבי איסור זה ודאי לא מצינו שנתחדש ענין דמידת חסידות, ולכל הפחות בשעת הדחק מותר לכתחילה לצאת, ורק לגבי איסור היציאה לחו"ל מטעם קדושת א"י, בזה מצינו שיש גם מידת חסידות. וכמו"כ מה שלא יצא יצחק לחו"ל, אינו מצד איסורא דעלמא של יציאה לחו"ל, אלא הוא רק מפני שהיה 'עולה תמימה', ו'אין חוצה לארץ כדאי לו'.

ה. ויש שכתבו ליישב[27], דהנה יש לדקדק, מדוע נקט הרמב"ם הנ"ל, "...שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור וכו'", והרי בגמ' ב"ב הנ"ל נזכר גם אלימלך בהדי מחלון וכליון, ששלשתם נענשו על יציאתם לחו"ל. אלא צ"ל, דס"ל להרמב"ם, שחומרת עונשם של מחלון וכליון היה מפני שירדו 'להשתקע', ואילו גבי אלימלך נאמר בתחילת רות (א' א'), "וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב", דלשון 'לגור' הוא באופן ארעי[28], משא"כ גבי מחלון וכליון, דמבואר בקרא (שם ד'), שנשתהו שם כעשר שנים, ולכן בהכרח דיעקר מה שנתחייב תרומות אך ורק משומרי תורה, היה לבן תורה בטהרה, והרבה יותר ת"ח גדולים ויראי ה' היו לעם ישראל!

12 בס' 'שני לתורה' מביא בשם הגרמ"ד סולוביצ'יק שליט"א, שכתב, שאאע"ה מלכתחילה התכוון לזכות ברכוש עבור מלך סדום, ע"כ שפיר אמר מלך סדום, 'והרכוש קח לך'[אלכאורה קשה משום לאו דלא תחנם, וי"ל דמשום קידוש ה' שרי, וראה תורה תמימה כאן]. ולפי"ז י"ל דזהו שאמר "בלעדי רק אשר אכלו הנערים", דהם לא נתכוונו לזכות את זה למלך סדום.

13 בילקוט שמעוני סו"פ נח, מביא שיטה, שכשניצל מאור כשדים, כבר אמרו המלאכים מגן אברהם, ובס' ברכות התפילה, עמ' ע', מביא ממנורת המאור לר"י אלנקאוה זצ"ל, "כשניצל מאור כשדים, שנאמר "אל תיירא אברם אנכי מגן לך", אמרו [המלאכים] מגן אברהם".

14 ראה בס' 'חכמה ודעת עה"ת', מהגר"מ שטרנבוך שליט"א, שמבאר מה הענין שהביא את אאע"ה לחשוש מזה כ"כ.

15 בב"מ מ"ג ב' איתא, דר"א בר' שמעון היה ממונה מטעם המלכות לתפוס גנבים, "שלח ליה ר"י בן קרחה וכו', עד מתי אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה, שלח ליה, קוצים אני מכלה מן הכרם, שלח ליה, יבא בעל הכרם ויכלה את הקוצים'. וצע"ק, שכאן מבואר שהקב"ה ניחם את אברהם בכיון כשאמר לו "בערת קוצים מן הכרם", ור"ל, דהתם שאני, שמדובר בגנבים מישראל, ע"כ טען לו ר' בן קרחה שלא לעשות זאת, וכמבואר בר"י שם, שכתב, "יבא בעל הכרם, הקב"ה, כי כרם ה' צבקות בית ישראל, ויכלה, ויטול את קוציו של כרם".

16 והנה בשו"ע אה"ע סי' קס"ט, בסדר חליצה סנ"ג, כתב, "מצאתי כתוב בסדר אשכנז, וכשיעמדו ראשי הרב, בא"י אמ"ר אקב"ו במצות וחוקים של אברהם אבינו, והטעם, מדאמרינן בפרק כיסוי דם, בשכר שאמר אברהם ועד שרוך על זכו בניו למנעל של חליצה, ויש לאומרו בלא הזכרת שם מלכות" [ועי' בס"ת שם, שהעיר, "שם (בחולין) לא נמצא לשון זה, וכפי הנראה ט"ס הוא, וצ"ל בב"ר (והוא שם בפרשה מ"ג אך בשינוי קצת), וכן איתא בסוף סדר חליצה של מהר"י מינץ ז"ל"].

והעיר הרב ש. כהן שליט"א, מפני מה בברכת ציצית לא נאמר נוסח, "במצות וחוקים של אברהם אבינו", והלא להמבואר בגמ' בשכר מחוט זכו לציצית, ואולם בגמ' לא נזכר כזו לציצית אלא 'לחוט של תכלת'. ואמנם בפענח נח פרשת נח (ט' כ"ג) מביא את פרש"י שם, "למד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת, לכך זכו בניו בזכות שמלה זכו בניו של שם לציצית, אבל אין ידוע איזה מבניו יזכה, עד שבא אברהם, וזכו בהם במצות מחוט", ומבואר שלמד שזה היינו הך, ולמצות ציצית ממש זכו ישראל בזכות אברהם.

ואולם הגרעק"א בחולין שם בבלהש"ס, כותב, "עי' רש"י בחומש (פ' תולדות) [פ' נח] ט' כ"ג, ובראה"ש שם", וכוונתו, שהרא"ש מעיר מדברי רש"י שם שלכאו' סותרים הסוגיא בחולין, וקבוششיית הפענח רזא. ומתרץ הרא"ש, "יש לומר דטלית של ציצית לחוד, ותכלת לחוד, דמשום כיסויו של שם זכו ישראל לטלית של ציצית לבן, ומשום דיבורו של אברהם זכו ישראל לחוט של תכלת", לפ"ז מובן שלא שייך לנקוט לגבי עצם מצות ציצית הנוסח, "במצות וחוקים של אברהם אבינו".

14 דאיתא בב"ק (ס' ב'), דלמדו להדיא מאברהם שירד לחו"ל, דמכאן שמותר לכל אדם לצאת ממקומו ברעב, דאיתא שם, "ת"ר, רעב בעיר, פזר רגלך, שנא' ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם", מ"מ לא מבואר שלמדו מזה היתר לצאת לחו"ל, אלא שיעזוב מקומו ולך למקום שובע, וממילא שוב אין הכרח ללמוד מזה היתר לצאת לחו"ל אף מצד מידת חסידות.

18 וע"י עוד בענין זה בזהר חדש (רות, ל"ה ע"א), "אמר להם רבי ברכיה, וכי לא דרכן של צדיקים לברוח מפני הרעב, והרי גדולים מאלימלך, אברהם יצחק עשירים ממנו, והלך זה למצרים מפני הרעב, וזה לארץ פלשתים. א"ר ברכיה אמר ר' יצחק, הקב"ה גרם להם לצדיקים הללו לצאת מתוך הרשעים ולהודיע טבעם בעולם, ולפיכך הביא הרעב, אבל אלימלך, במקום צדיקים הוה יתיב ובמקום תורה, ובעותרא סגי. וכשבא הרעב, עניים היו באים אליו והעלים עינו מהם וברח, ועוד, שראה הדין חל על העולם וברח והלך בין האומות".

ולפי"ז מבואר ג"כ כעין הנ"ל, שהקב"ה הוא זה שהעיר את רוחו של אברהם, לירד למצרים, כדי להודיע טבעו בעולם, שע"י זה יתקדש שם הקב"ה בעולם.

19 וכן הביא בספר 'שי לתורה' (ח"ב) בפרשתינו.

20 ועי' בא"ח מהרש"א ב"ק ס' ב' ד"ה אבל היכא.

21 ולדברי הרמב"ן נצטוך לומר שהרעב לא היה מעשרה נסיונות, א"נ שאדרבה הרעב היה נסיון לראות אם יעזוב את א"י או שישאר בה תוך שהוא מאמין ובוטח בשלימות בהקב"ה.

22 ופשוט דמה שלא נתחייב כליה כמחלון וכליון, משום שכל אחד ואחד יש לו חשבון בפני עצמו, ואין לדמות דין אחד לדין אחר, ואברהם הלא כבר הוכבשה בזרע ג"כ.

23 ואף לדעת ר' אליעזר בב"ב (ק' א'), דאברהם קנה הארץ ע"י שהילך בה, וכדכתיב בפרשתינו (י"ג י"ז), ובמשך חכמה בפרשתינו (י"ב ה'), כתב דמשעה שהחזיק בה אברהם בהילוך זה, כבר היתה מצות ישוב א"י, מ"מ הלא זה היה רק אחר שחזר אברהם ממצרים. ועוד, דמ"מ לא נתקדשה בזה הארץ בקדושה גמורה לגבי איסור יציאה לחו"ל, ועכ"פ לא לענין מידת חסידות. ובלא"ה לרבנן דפליגי אדר"א, ס"ל שלא קנאה בהילוך זה כלל, רק עשה כן לרמז לו שתהא נוחה ליכבש ע"י בניו.

24 בספר 'ובתורתו יהגה' (להר"ד פלק שליט"א, ח"ב עמ' 48), מביא, ששאל שאלה הנ"ל להגרח"ק שליט"א, והשיבו בזה"ל, "אברהם אבינו היה לפני מת"ת, ולפני קידוש הארץ, רק שעתיד להתקדש".

25 עי' רשב"ם ב"ב (צ"א א', ד"ה אין יוצאין), דטעם האיסור לצאת לחו"ל, "מפני שמפקיע עצמו מן המצוות', ושמעמ דהיינו מצוות התלויות בארץ. וכ"כ בתוס"ע ח"ג סי' קצ"ח. ועי' מה שהארוך בזה בספר 'פנינים מבי מדרשא' בפרשתינו כאן.

26 ולפי"ז נראה דמש"כ הרמב"ן הנ"ל, דנענש אברהם על יציאתו לחו"ל, זהו להרמב"ן לשיטתו בפ' תולדת (ס"ו ה'), שכתב דהאבות קיימו כל התורה רק בא"י וכמי שאין מצווין ועושים, אבל בחו"ל, לא ראו צורך לנהוג במצוות שעדיין לא נצטוו. ומבואר, דהגם שעדיין לא נכבשה א"י, מ"מ היה חילוק של ממש בין א"י לחו"ל לענין קיום המצוות, ולכן היה מקום תביעה עכ"פ מצד מידת חסידות על יציאה מא"י לחו"ל.

וכמו"כ יעוין ברמב"ן במדבר (ל"ג ג"מ), דשמעמ דאיסור יציאה לחו"ל אינו תלוי כלל במצוות התלויות בארץ, אלא במצות ישוב א"י, וא"כ יתכן דס"ל לרמב"ן, דמצוה זו היתה כבר קודם הכיבוש (עי' אבני נזר יו"ד תנ"ד אות ל"ב, שנקט בן בפשיטות), ולכן לשיטתו היה באמת איסור יציאה גם בזמן אברהם.

27 עי' בספר 'למיסבר קראי' (להגר"צ רוטברג שליט"א), וכן בספר נחלת בנימין (להגר"ב סורוצקין שליט"א), בפרשתינו כאן.

ותשו"ח להר' א. דיין שליט"א, שציין לנו שכן כתב גם בספר שמן המאור להגר"מ בן שמעון זצ"ל, בפרשתינו.

28 וכלשון בעל ההגדה גבי יעקב, "ויגר שם, מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע", וזהו שורש לשון 'גר', בשונה מ'תושב', וכדכתיב (שמות כ"ב ב', ועוד), "כי גרים הייתם בארץ מצרים".

29 דקודק זה כבר נזכר באברבנאל בפרשתינו כאן, דאברהם לא ירד להשתקע.

30 אמנם יש להקשות על דברי הספורנו הללו, היאך יפרש את הפסוק הנוסף בדה"י אודות בני קטורה (א' א' ל"ב), "וּבְנֵי קְטוּרָה פִּילֶגֶשׁ אַבְרָהָם יָלְדָה אֶת זִמְרָן וְיָקְשָׁן וּמְדָן וּמִדְיָן וְיִשְׁבָּק וְשׁוּחַ וּבְנֵי יָקְשָׁן שְׁבָא וּדְדָן", שלכאורה פסוק מפורש הוא שקטורה ילדה אותם.

ויתכן לפרש את דברי הספורנו, שאין כי נמי שקטורה לא ילדה את ששת בניה אלו מאברהם, אלא שילדתם מאדם אחר, ולכך הם נקראים בכל מקום כ'בני קטורה', והפסוקים בחומש ובדה"י יתפרשו כך, שקטורה פילגש אברהם ילדה מאדם אחר את ששת בניה אלו, והיות וגדילה אותם בבית אברהם, הם נחשבים כבניו, ועל כן כתוב 'ותלד לו'.

ודברים אלו מדוייקים בספורנו, שהוכחתו היא מהפסוק בדה"י ב' בו מוזכר שרק אברהם וישמעאל היו בניו, אבל אין"נ אין ראיה שלא היו בניה של קטורה [ומה שכתב שם, "שלא היו בניה בכלל", כוונתו על חמשת בני מיכל בת שאול, שלא היו בניה כלל, אלא בני אחותה, ומיכל גידלה אותם, ולעולם ששת המוזכרים היו בניה

---

1 ולא נדבר עתה מקדושה של כתב גופיה משום האשורית, שהאריך בזה בשו"ת חות יאיר סי' ק"ט.

2 וכ"כ המשנה הלכות ח"ה סי' קנ"ט, וי"ל כן לגבי כל דבר שנראה לעין שאין שום מטרה אחרת, רק לנוי בעלמא, כגון לדוגמא בולים שרשום עליהם פסוקים, שברור שאינו אלא לנוי בעלמא, וכל כיו"ב.

3 בגדולה מזו מצינו בציע אליעזר חט"ו סי' כ"ז, לענין תמונות צדיקים, שלא כדאי לפעול ברשות הדואר שישימום, משום שסופם לבוא לידי בזיון, אף שאין בזה שום איסור.

4 שו"ר בשו"ת חמדת צבי (להגאון רמ"ד וולנר זצ"ל, אב"ד אשקלון), ח"ד סי' ל"ח, שהאריך בטובא בענין אחז"ל "צריכים גניזה, ובתו"ד כתב, "והנה הבאר שבע מיירי מספרים וכו' אבל בהקורקטין [עלי הגהה, שהם] דפים מטושטשין, שלא למדו בהם ואינם רואיים ללימוד, ואין בהם שמות, שפיר י"ל דמודה הב"ש דאין עליהם דין כתבי קודש, ואפילו לא הזמנה... דהרי א"א להשתמש בהם ללימוד"... ועי' היטב בשד"ח כללים מערכת ג' בפאת השדה סי' כ"ב.

5 אלא שמוסיף שם שהיו רושמים זה במגילות שנקראות מגילת סתרים, ואפ"ל שמפני כך נקראת 'סתרים', כי הסימנים לא היו ברורים רק לרושמי הרשימות והחכמים, אמנם בשבת ו' ב' משמע שהיה רשום שם ראשי פרקים וכיו"ב, ולא רק ראשי תיבות.

6 בקונטי' ימי שמחה עמ' י"ב, מובא עובדא מעניינת שסיפר הגרי"ז נוטסמן זצ"ל, שזכה ללמוד עם הח"ח חומש עם רש"י, וכשהגיעו לרש"י על דקדוק, חשב דר"ז שאפשר לדלגו, ואמר לו הח"ח, דגם מה שאינינו מבינים, אין לנו לדלג בפרש"י, כדי שלא יחסר לנו חלק מהדבר.

7 אמנם בהליכות שלמה פ"כ אות כ"ב, מובא בשם הגרשז"א זצ"ל, שאע"פ שאין דינם כד"ת, מ"מ יש להימנע מלהשליכו לאשפה. 'וראוי לגנזם'. וצ"ע.

8 והנה מצוי מאד באריאות מזון, שרשום על בביהם הערות, כמו 'ברכתו האדמה', או 'כמות מינימלית לברכה אחרונה...', כל כגון הא נכתב כחלק מה'רכיבים', היות ויש מהלקוחות החפצים לדעת פרטים אלו, רשמו זאת, ואין בזה כל מטרה אחרת, וכעין מה שכתוב על 'גביעי הלבן', 'לא להפריד בשבת', וכיו"ב, כל כה"ג י"ל שאין ע"ז שם ד"ת, והוא בדומה לפרסומות המחריחים העושות שימוש דרך מליצה בלשון חכמים, שאין המטרה לשם כתיבת הד"ת, רק לתפארת המליצה, שמסתבר מאוד שאי"צ גניזה, רק יתכן ש'מהיות שהם עדיף להשליך לפחים למיחזור ניירות, ולא לפח אשפה, וראה הליכות שלמה פ"כ הערה ג'.

9 וכדאי להזהר בזה כשמפרסמין מודעת דרשה, ורוצים לרשום את הענין שעליו שלא יחסר הדרשה.

וראה מש"כ בס' גנזי הקדש פ"י הערה כ"ג, בשם הגר"נ קרליץ שליט"א (ויש"כ להרב ש. כהן ולהרב ש.ח. אומן שליט"א, שהעירונו לזה).

10 משמע מלשון האג"מ, שאם הוא מובן לכל, אף שהוא בר"ח, יש לזה דין ד"ת, וצ"ע. והסתפקתי בכה"ג, בספר שמטרתו פענוח לימוד ד"ת, האם יש לזה שם ספר קדוש, דהוא בעצמו אינו ספר לימוד אלא ספר עזר ללימוד, למרות שבין הר"ת נמצא בה ד"ת, כמו תיבת 'בשכמל"ו' שמפוענח מלא 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' (מעניין לציין, שלפני כתשעים שנה הדפיס רב אחד חיבור בשם 'ראשי תיבות', שכולו פיענוח ר"ת בלבד, וטרח לבקש על כך 'הסכמה', ורשם בהקדמתו שרמז בתיבות שם הספר את שמו ושם הוריו, ואינני יודע אם יש איזה ענין בספר ממין זה לרמוז שמו).

כמו"כ יש להסתפק בספרים כמו 'בית עקד ספרים', שכל עניינו רשימת מחברים הדפסתם, שלכאו' אין שום קדושה בספר מזה זה, אם לא מצורף בתוכו ד"ת ממש, למרות שישנם ספרים, ששם הקדוש שלהם הוא חלק מפסוק או מאחז"ל, כגון ספר 'נהג כצאן יוסף' שיש בו ג' מילים מפסוק וכיו"ב.

11 על דרך של מידת חסידות, י"ל גם שלכן לא רצה אברהם אבינו ליהנות ממממונם, כיון שבא ע"י גזילות שגזלו אחד מחשני, ורכוש זה נעבדו בו עבירות, ואאע"ה ממדת חסידותו לא רצה ליהנות מזה, ולזה העירונו הרב מ. ש. סגל שליט"א, ודקדק בזה את לשון רש"י בסוטה י"ז, "שהיה *מבדיל* עצמו מן הגזל". וראה בתשובות והנהגות ח"ב סי' ח"פ, בשם מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל, שאילו כל מקומות התורה היו לוקחים

אלימלך כליה, היה מחמת צרות עין וכב"ל, ואילו מחלון וכליון נענשו משום שבמשך הזמן נתהפך דעתם להשתקע שם.

ומעתה י"ל, דגבי אברהם כתיב, "וירד אברם מצרימה לגור שם", הרי שלא היתה דעתו להשתקע כלל, רק לגור באופן ארעי[29], ולכן בזה לא שייך גם מידת חסידות.

ואין לומר שביורד להשתקע אין כלל היתר אף מצד הדין, וא"כ מסתבר דהרמב"ם שכתב דמידת חסידות שלא לירד, היינו היכא שמצד הדין מותר, ובהכרח היינו כשיורד רק לגור ולא להשתקע. זה אינו, שהרי המעיין ברמב"ם יראה, שחילק בדברי בין ירידה מחמת רעב, לבין שאר דברים, שכתב, "... אלא למלוד תורה או לאיש אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ, וכן יוצא הוא לסחורה, אבל לשכון בחוצה לארץ אסור, אלא אם כן חזק שם הרעב", הרי שלגבי שאר דברים כתב, ש'יחזור לארץ', ואילו גבי רעב כתב שמותר גם 'לשכון', דהיינו גם דרך קבע, וא"כ שפיר יתכן דמה שמסיים שיש מידת חסידות, זה קאי רק על יורד להשתקע, ולא ביורד ע"מ לחזור מיד.

תשובה ל"כתב חידה"

מי אני: "שוח [בן אברהם וקטורה]".

דמות הקשורה: רש"י בראשית י"ז ט"ט, "וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק... וְהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי למה נאמר, והרי כבר כתיב (פסוק ט), וְאַתָּה אֶת בְּרִיתִי תִּשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ וגו'. אלא לפי שאומר (פסוק ז) וַהֲקִמֹתִי וגו', יכול בני ישמעאל **ובני קטורה** בכלל הקיום, תלמוד לומר והקמותי את בריתי אִתּוֹ, ולא עם אחרים..."..

וכתיב (שם כ"ה א' - ב'), "וַיִּסַּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה. וַתֵּלֶד לוֹ אֶת זִמְרָן וְאֶת יָקְשָׁן וְאֶת מְדָן וְאֶת יִשְׁבָּק וְאֶת **שׁוּחַ**".

אמי מזרע העבד השפל – שקטורה, אמו של שוח, היתה מזרעו של כנען העבד השפל.

שקטורה היתה אמו של שוח, כמפורש בקרא (בראשית כ"ה א' - ב'), "וַיִּסַּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה. וַתֵּלֶד לוֹ אֶת זִמְרָן וְאֶת יָקְשָׁן וְאֶת מְדָן וְאֶת יִשְׁבָּק וְאֶת שׁוּחַ".

אכן יש לציין לדברי הספורנו, הסובר שכל ששת בני קטורה, לא היו כלל בניה של קטורה, אלא רק גדלה אותם בביתו של אברהם, "ותלד לו את זמרן. גדלה אותם בביתו. על דרך (ש"ב כ"א ח'), חֲמֻשֶׁת בְּנֵי מִיכַל [בַּת שָׁאוּל] אֲשֶׁר יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל, שגדלה אותם שלא היו בניה כלל". ומוכיח כן הספורנו מהפסוק בדה"י (א' א' כ"ח), "בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל", "כי אמנם אברהם לא הוליד כי אם[30] יצחק וישמעאל".

וקטורה היתה מזרעו של כנען, שהרי היא היתה פילגשו השניה של אברהם [מלבד הגר[31], שהיתה פלגשו הראשונה], וכדכתיב בדה"י (א' א' ל"ב), "וּבְנֵי קְטוּרָה פִּילֶגֶשׁ אַבְרָהָם"... וכפי שביארו ברמב"ן ורבינו בחיי בראשית כ"ה ו'. והוסיפו לבאר שלכך לא כתבה התורה יחוסה כפי שכתבה בנשות עשו ועוד, "לפי שהיתה כנענית ולא כ"כ קצר ביחוסה, כי אילו היתה פלשתית או מצרית או מאומה אחרת היה מפרש הכתוב יחוסה... ומפני שהיתה מן הזרע המקולל ע"כ קצר הכתוב וסתם ולא פירש" (לשון רבינו בחיי).

[ומה שלא חשש אברהם לעצמו לישא כנענית, למרות ששחש ליצחק ואף השביע את אליעזר על כך, ביאר ברמב"ן שם, "כי איננו שומר זרע יצחק, כי עליו נכרת הברית". ורבינו בחיי שם ביאר, "כי אין ההקפדה רק על יצחק שהיה עיקר הזרע... וכיון שנשלמה הכונה ביצחק, אין להקפיד באברהם אם ישא כנעניות", וע"ע בספר תוספות השלם עה"ת, שהביאו ביאורים רבים מרבותינו הראשונים].

וכנען היה עבד, כמפורש בקרא (שם ט' כ"ה), "וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו".

וכן כנען היה שפל, ראשית, שעצם העבדות היא שפלות, כפי שכתבו רבותינו הראשונים לבאר הלכות עבד עברי, שאין לו דין עבד, לכן אסור להשפילו להוליך כליו לבית המרחץ, ששפלות זו היא רק לעבד, כדאיתא ברמב"ם בפיהמ"ש קידושין א' ב'. וכע"ז כתב בסה"מ ל"ת רנ"ז, "שהזהרנו מעבוד בעבד עברי בעבודה שיש בה עינוי גדול ושפלות שיעבוד עבד כנעני כמוה" וכן בל"ת רנ"ה, שהעבד "יותר חלוש הנפש ויתר שפל...". ובספר היד, בפ"ו מהלכות מלכים ה"א, כתב, "והעבדות שיקבלו הוא שיהיו נבזים ושפלים למטה". ובספר העקרים מאמר רביעי פרק נ' כתב, "כעבד הזה שהוא בתכלית

של קטורה].

אלא שביאור זה אינו כדרשת חז"ל (ב"ר ס"א ד'), שהגר זו קטורה, ולמה קראת 'קטורה', משום 'קשר', וכפרש"י (בראשית כ"ה א'), "שקשרת פתחה, שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם", וע"ע להלן בהערה 3 משארכונו בענין זה.

ובנותן טעם להביא את דברי ר"י אבן שועיב בדרשותיו, ומ"פ חיי שרה, שהיה לה לקטורה נסיון שלא להנשא לאחרים, שכתב, "...ובדעת רבי אליעזר היא הגר, ונקראת קטורה [שהיתה הגונה בקטורה] שקשרה עצמה ולא רצתה לינשא, כי כמה מלכים בקשוה, שהיתה בת מלך מצרים...".

31 עיין להלן שהבאנו את הדעות הסוברות שקטורה זו הגר, כדאיתא בב"ר ס"א ד' ופרדר"א ט' ועוד.

32 וכפרש"י (בראשית כ"ה א'), "שקשרת פתחה, שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם", ואיתא בב"ר ס"א ד", א"ר ברכיה, אע"ד אמת אמר ותלך ותתע במדבר וגו', תאמר שנחשד עליה בריה, ת"ל ושמה קטורה, מן קטר, כזה שהוא חותם גנזכה ומוציאה בחותמת שקורה וחתומה".

33 איתא בב"ר שם, שלאחר המעשה ששרה הובאה ביתה פרעה, ולקה על ידה, והחזירה לאברהם יחד עם מתנות רבות, באותה שעה נתן לאברהם את בתו הגר לשפחה, "אמר [פרעה], מוטב שתהא בית שפחה בבית זה ולא בגיבה בית אחר".

34 וביאר במתנו"כ, שאע"פ שישמעאל היה 'ראשית אונו', בכל זאת נתן ליצחק את בכורתו. וע"י בפירוש המהרז"ל, שכתב, ש"פ מה דאיתא בפרקי דר"א פ"ח, שהבכורה והכהונה ועיבור שנים וברכה, הכל ענין אחד, והיה בתחילה הכל בידי שם בן נח, והוא מסר לאברהם, ואברהם ליצחק וכו', וכ"ה בבמד"ר ד' ח', עייש.

35 והיינו זכות קבורה במערת המכפלה, כפי שהיה, שאת יצחק קברו במערת המכפלה, כמפורש בקרא (בראשית מ"ט כ"א), "שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת אַבְרָהָם וְאֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת יִצְחָק וְאֶת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת לֵאָה".

36 והקשו רבים מהמפרשים, מה שייך לומר כאן שאברהם נתן ליצחק שטר מתנה על רכושו, כאשר כבר נתנו לו כשאליעזר הלך חרנה לחפש לו אשה, כמפורש בקרא (בראשית כ"ד ל"ו), "וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת אֲדֹנִי בֵן לַאדֹנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן לוֹ אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ", ואיתא בפרדר"א פ"ז, "רבי שמעיה אומר, כתב אברהם כל אשר לו ליצחק ירושה, ונטל הכתב ונתנו ביד אליעזר עבדו, שיקל להשתבח בבית אביו ובמשפחתו..." [ועיין ברד"ל שם אות ט"ו, שהוכיח מדברי המדרש, שאין הכוונה שכתב בכללית שכל אשר לאברהם הוא נותן ליצחק, אלא שפירט את כל אשר לו, צאן ובקר וכו', ואת כל זה כתב שהוא נותן ליצחק].

ביפה תואר ביאר, שלאליעזר הוא נתן רק שטר מתנה, וכעת הוא נתן לו בעין. ועוד ביאר, שכעת הוסיף ונתן ליצחק את כל אשר הוסיף לקנות בזמן שעבר מאותו נתינה ראשונה. ובמהרז"ו ביאר, שאי"ה שכבר נתן אברהם הכל יצחק אז, וכל הפסוק הזה, מדבר על נתינתו זו שנתן בעבר.

וע"ע בשפ"ח כאן, שביאר שזה מה שהיה קשה לרש"י, מה שייך שאברהם נתן את כל אשר לו ליצחק, כשכבר נתן לו את זה בעבר, ועל כן ביאר בדרך אחרת, שכעת נתן לו את הברכות, וע"ע בשפ"ח שם.

37 ויש ספרים שגרסו, "ברכה ודייתיקי", והיינו שהם ב' דברים שונים, שכן לפי הגריסה ברש"י שלפנינו צ"ב, מהו 'ברכה ודייתיקי'.

ויתכן לפרש שכח הברכה שהיתה בידיו של אברהם, היה דבר מוחשי וברור, כאילו יש לו שטר על כח זה, ואת כחו הגדול זה הוא מסר ליצחק. וע"ע בשפ"ח.

38 המפרשים ביארו, שהיה קשה לרבי ירמיה בר אבא, שלא יתכן לפרש שנתן לו את המתנות מכספו, היות וכבר נתן את כל אשר לו ליצחק, לכך דרש שנתן לו שם טומאה.

אכן יעויין בבאר שבע בסנהדרין שם, שהביא דעות אלו, והקשה עליהם, שלומד משמעמדות הפסוק הוא, שאחרי שאברהם נתן מתנות לבני הפלגשים, הוא נתן את כל אשר לו ליצחק, ולשון הפסוק מדויק בן, שכתוב שלבני הפלגשים 'נתן' אברהם מתנות, והיינו שבעבר, לפני זמן, ואילו בנתינת כל אשר לו ליצחק, כתוב 'נתן', בלשון הווה.

עוד הביא שם את דעת רבותינו הראשונים שביארו שההכרח לפרש כן הוא משום, שכבר נתן את כל מה שיש לו ליצחק בששלח אליעזר לחרן, וכתב על כך, שלכאורה אינו מוכרח, שהרי דבר זה נדרש ממאי דכתיב (בראשית כ"ד י'), "וְכָל טוּב

שלא יבריאו בקרבו, ולכן בזה לא שייך גם מידת חסידות.

ואין לומר שביורד להשתקע אין כלל היתר אף מצד הדין, וא"כ מסתבר דהרמב"ם שכתב דמידת חסידות שלא לירד, היינו היכא שמצד הדין מותר, ובהכרח היינו כשיורד רק לגור ולא להשתקע. זה אינו, שהרי המעיין ברמב"ם יראה, שחילק בדברי בין ירידה מחמת רעב, לבין שאר דברים, שכתב, "... אלא למלוד תורה או לאיש אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ, וכן יוצא הוא לסחורה, אבל לשכון בחוצה לארץ אסור, אלא אם כן חזק שם הרעב", הרי שלגבי שאר דברים כתב, ש'יחזור לארץ', ואילו גבי רעב כתב שמותר גם 'לשכון', דהיינו גם דרך קבע, וא"כ שפיר יתכן דמה שמסיים שיש מידת חסידות, זה קאי רק על יורד להשתקע, ולא ביורד ע"מ לחזור מיד.

תשובה ל"כתב חידה"

מי אני: "שוח [בן אברהם וקטורה]".

דמות הקשורה: רש"י בראשית י"ז ט"ט, "וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק... וְהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי למה נאמר, והרי כבר כתיב (פסוק ט), וְאַתָּה אֶת בְּרִיתִי תִּשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ וגו'. אלא לפי שאומר (פסוק ז) וַהֲקִמֹתִי וגו', יכול בני ישמעאל **ובני קטורה** בכלל הקיום, תלמוד לומר והקמותי את בריתי אִתּוֹ, ולא עם אחרים..."..

וכתיב (שם כ"ה א' - ב'), "וַיִּסַּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה. וַתֵּלֶד לוֹ אֶת זִמְרָן וְאֶת יָקְשָׁן וְאֶת מְדָן וְאֶת יִשְׁבָּק וְאֶת **שׁוּחַ**".

אמי מזרע העבד השפל – שקטורה, אמו של שוח, היתה מזרעו של כנען העבד השפל.

שקטורה היתה אמו של שוח, כמפורש בקרא (בראשית כ"ה א' - ב'), "וַיִּסַּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה. וַתֵּלֶד לוֹ אֶת זִמְרָן וְאֶת יָקְשָׁן וְאֶת מְדָן וְאֶת יִשְׁבָּק וְאֶת שׁוּחַ".

אכן יש לציין לדברי הספורנו, הסובר שכל ששת בני קטורה, לא היו כלל בניה של קטורה, אלא רק גדלה אותם בביתו של אברהם, "ותלד לו את זמרן. גדלה אותם בביתו. על דרך (ש"ב כ"א ח'), חֲמֻשֶׁת בְּנֵי מִיכַל [בַּת שָׁאוּל] אֲשֶׁר יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל, שגדלה אותם שלא היו בניה כלל". ומוכיח כן הספורנו מהפסוק בדה"י (א' א' כ"ח), "בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל", "כי אמנם אברהם לא הוליד כי אם[30] יצחק וישמעאל".

וקטורה היתה מזרעו של כנען, שהרי היא היתה פילגשו השניה של אברהם [מלבד הגר[31], שהיתה פלגשו הראשונה], וכדכתיב בדה"י (א' א' ל"ב), "וּבְנֵי קְטוּרָה פִּילֶגֶשׁ אַבְרָהָם"... וכפי שביארו ברמב"ן ורבינו בחיי בראשית כ"ה ו'. והוסיפו לבאר שלכך לא כתבה התורה יחוסה כפי שכתבה בנשות עשו ועוד, "לפי שהיתה כנענית ולא כ"כ קצר ביחוסה, כי אילו היתה פלשתית או מצרית או מאומה אחרת היה מפרש הכתוב יחוסה... ומפני שהיתה מן הזרע המקולל ע"כ קצר הכתוב וסתם ולא פירש" (לשון רבינו בחיי).

[ומה שלא חשש אברהם לעצמו לישא כנענית, למרות ששחש ליצחק ואף השביע את אליעזר על כך, ביאר ברמב"ן שם, "כי איננו שומר זרע יצחק, כי עליו נכרת הברית". ורבינו בחיי שם ביאר, "כי אין ההקפדה רק על יצחק שהיה עיקר הזרע... וכיון שנשלמה הכונה ביצחק, אין להקפיד באברהם אם ישא כנעניות", וע"ע בספר תוספות השלם עה"ת, שהביאו ביאורים רבים מרבותינו הראשונים].

וכנען היה עבד, כמפורש בקרא (שם ט' כ"ה), "וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו".

וכן כנען היה שפל, ראשית, שעצם העבדות היא שפלות, כפי שכתבו רבותינו הראשונים לבאר הלכות עבד עברי, שאין לו דין עבד, לכן אסור להשפילו להוליך כליו לבית המרחץ, ששפלות זו היא רק לעבד, כדאיתא ברמב"ם בפיהמ"ש קידושין א' ב'. וכע"ז כתב בסה"מ ל"ת רנ"ז, "שהזהרנו מעבוד בעבד עברי בעבודה שיש בה עינוי גדול ושפלות שיעבוד עבד כנעני כמוה" וכן בל"ת רנ"ה, שהעבד "יותר חלוש הנפש ויתר שפל...". ובספר היד, בפ"ו מהלכות מלכים ה"א, כתב, "והעבדות שיקבלו הוא שיהיו נבזים ושפלים למטה". ובספר העקרים מאמר רביעי פרק נ' כתב, "כעבד הזה שהוא בתכלית

אֲדֹנָי בִּידָהּ", ומשמע, דכל מה שלא היה מ'טוב אדוניו', לא נתן ליצחק, וא"כ עדיין היו לו לאברהם נכסים בכדי ליתנם מתנה לבני הפלגשים.

אלא איבר הבאר שבע, שהיה קשה לרבי ירמיה בר אבא, שמאחר וידע אברהם שבני הפלגשים אלו הם עובדי עבודה זרה, ואביאסור לאו דלא תחנם נכלל אף נתינת מתנה לבניהם, אז מפני מה נתן אברהם בעצמו? בא"ר ס"ג א', וכעין מה שכתב רש"י עה"פ (שם כ"א ד'), "וַיִּקַּח לֶחֶם וְחֲמַת מַיִם מֵעִמָּם"... "לחם וחמת מים, ולא כסף וזהב, לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה", על כן דרש שלא נתן להם מתנות כפשוטו, אלא שם טומאה.

39 ודרשם מרבותינו הראשונים, וגם האחרונים התקשו, היאך נתן אברהם לבני קטורה שם טומאה שיעשו בו כשוף, הרי כשוף אסור אף לבני נח.

עוד הקשו, לפי מה שביארו הראשונים על דברי הגמ' בסנהדרין, שאברהם מסר לבני קטורה 'שמות בטומאה', "שיהיו יכולים להזכיר שם המפורש בטומאת הגוף, ולא יזיק לכן", כפי שהביאו בדעת זקנים מבעלי התוס' ועוד, ובחזוקיני כתב, "שם להשביע את השדים שיוכלו להזכיר את השם בטומאת הגוף ולא יזיק להם", ובפירוש הרא"ש הוסיף, "ואם ישראל מזכירו בטומאה, לא יועיל לו, ויזיק אותו" [והוסיפו וכתבו בדעת זקנים, "וגם היום יש ישמעאלים שבקיאין בשם ומזכירין אותו בטומאה"], ועל כך כתבו בדעת זקנים, "ויקשה לה"ר משה, היאך אדם וצדיק חשוב כאברהם ילמד השם לרשעים". ובחזקוני כתב, "וי"א ר"ח שלמד צדיק כאברהם שום שם קדוש לרשעים".

ותירצו בדעת זקנים, "לכן פי' ר"ר יעקב בה"ר נחמן, שם טומאה, שם השדים שמשביעין אותן באדוניהם הממונים עליהם לעשות כל מה שרוצים, כמו ספר בילא"ד. ושם טומאה נקרא, על שם רוח הטומאה... דמו לזה, שהרי 'מתנת' כתיב חסר וא"ו, והוא עולה בגימטריא 'למדם להשביע השדים'. וכמו"כ 'משה', וכע"ז כתב בחזקוני, וכן כתב בפירוש הרא"ש, והוסיף, ותדע דה"פ, שהרי 'מתנת' חסר, ועולה בגימטריה 'מתנ"ת' הם להשביע"א אד"ם לשדי"ם יאמר לאדם להשביע לשדים.

מהר"ם, הו"ר יעקב?

ובפירוש הריב"א כתב, "והר"ר יעקב ממונטי"ל פירש, שם טומאה, זהו שלמדם לקרות שם טומאה לע"ז שלהם, כמו פעור ומרקוליס, על שם שמטמאין אותו, ומתחלה היו קורין אותם בשם הקב"ה, כדכתיב (בראשית ד' כ"ו), אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם ה'".

ותירוץ נוסף כבר בפירוש הטור הארוך, "אי נמי מסר להם השם, שאפילו בטומאתם ישתמשו בו, ומה שלמדם השם והיה יודע שישתמשו בו, מפני שראה אותם עוסקים בתרפים ומשתחוים להם, כדי שיגידו להם עתידות, אמר להם, הניחו אלו מלעובדם, ואני אמסור לכם שם שאפילו בטומאה תוכלו להזכירו (הר"ז) ותדעו בו העתידות".

וביאורים רבים נוספים כתבו רבותינו האחרונים, בכתב והקבלה כתב, שאברהם הודיע לה את שמות הטומאה, כדי שיתנו אל ליבם לדעת ולהשמר מאותם שמות, ולא יחליפו אותם בטעות עם שמות טהורים, ולעבדם בלתי יודעיה. בפירוש הט"ז עה"ת כתב, דמה שמסר להם שמות אלו, הוא בכדי שידעו כח הטומאה ובמה לבטלו, והוא ע"פ מאי דקיימ"ל דמותר ללמוד מעשה כשפים כדי לבטלם. וכע"ז כתב בגור אריה, שנתן להם את הכח להשתמש בכשפים, לסלק כשפים ושדים שנכנסו באדם. והוסיף וכתב, שעיקר מעשה שדים, הוא דבר מותר, כגון לשאול בשדים ולהשביעם. המהרש"א בח"א בסנהדרין שם ביאר, שיתכן וסוגיא זו היא למ"ד שבן נח לא נצטוה לעל הכישוף, וע"ע בבאר שבע שם, שהאריך הרבה בסוגיה זה, עיי"ש ותרוה רוב נחת. וע"ע בפרדס יוסף עה"פ, שאף הוא האריך כדרכו בקודש בפרשה זו, והביא את רוב דברי הבאר שבע, ועוד.

ובנותן טעם לסיים את הדברים עם מה שכתב בתורת חיים בסנהדרין שם, המבאר מהיכן למד רבי ירמיה בר אבא שאם שמה טומאה מסר להם, והוא, מסוף הפסוק, שכתוב בו, "וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל אֶרֶץ קֶדֶם", וארץ קדם הוא מקור הכישופים ומעשה השדים, ששם הוא משכן עד"א ועזא"ל, כדאיתא בזוה"ק פרשת חיי שרה על הפסוק הנ"ל (ח"א דף קל"ג ב') ובפרשת בלק (ח"ג דף ר"ב א').

40 עיין בתורה תמימה עה"פ שם הערה מ"ו שכתב, דלא נתבאר כלל היכן מרומז חיוב בני קטורה בלשון זה, יותר משאר המחוייבים, והיוכ"ל וכתב, שלא ראה מי שיסביר בזה אף הסבר ורמז קל. עיי"ש מה שהארין לבאר בזה.

41 ועיין עוד ברמב"ם שם שסובר, שבזה"ז, שלא נודע לנו מי הם בני קטורה, כל בני יחיים בחיים מהפסק שמא בם בני קטורה.

ויעויין בשאגת אריה סי' מ"ט שהקשה, מהא דברכות כ"ח א' במעשה דיהודה גר

השפלות והבזיון".

ומלבד מה שכנען היה שפל מחמת עבדותו וכדלעיל, היתה בו שפלות נוספת, מלשון סוף, שוליים ותחתית, שלמרות שלא היה בנו הקטן של חם [אלא להיפך, שהיה הגדול שבבני חם, וכפי שפירש הרמב"ן שם ט' י"ח, וראינו בחיי שם ב"ד [עיין סיכום הדעות בזה בגליון קכ"ג, פרשת בהר בחקתי תש"ע, בתשובות לכתב חידה], הוזכר בתורה באחרונה במנין בניו, שנאמר (שם י' ו'), "וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן". וכמו שמתבאר בערוך, ערך שף ג' וערך שפל, ש"שפל", הוא מלשון "סוף תחתית ושוליים".

הנה כל הנאמר, הוא לדעות שקטורה היא פלגשו השניה של אברהם, אך מצאנו דעות חולקות במדרשים ובדברי רבותינו הראשונים, הלומדים שקטורה זו הגר, כדאיתא בב"ר ס"א ד' ופרדר"א ל' ועוד, ונקראת כן, ש"ש שהיתה מקוטרת במצות ומעשים טובים, או ש"ש שהיתה מקטרת מכל מיני בשמים [ופירש בביאור הרד"ל על פרדר"א שם אות ט"ו, ש"במדבר שישבה שם, היו באים כל מיני בשמים"], או שהיו מעשיה נאים כקטרת [או כריח הקטרת], או ש"ש שקשרה פתחה, שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם[32].

ולפי דעת הללו, לא היתה מזרע כנען, שהרי היתה בתו של פרעה מלך מצרים, כדאיתא בב"ר מ"ה א'[33], ובמקרא מפורש שמצרית היתה, כדכתיב (שם ט"ז א'), "...וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר", ומצרים היו מזרע חם, אלא שלא מזרע כנען, אלא מזרע מצרים אחיו, כמפורש בקרא (י' ו'), "וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן".

ומאבי קיבלתי דבר טפל – ששוח, יחד עם שאר אחיו, קיבל מאברהם רק 'מתנות' שהוא דבר טפל, ובמיוחד לעומת מה שקיבל יצחק אחיו.

ששוח קיבל יחד עם אחיו מתנות מאברהם, כמפורש בקרא (בראשית כ"ה ו'), "וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנוֹת וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל אֶרֶץ קֶדֶם".

ומתנות אלו היו דברים טפלים, במיוחד לעומת מה שקיבל יצחק, שעיקר ירושתו נתן ליצחק, כמפורש בקרא (שם ה'), "וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק". ועוד יותר נחשבים מתנותיו של אברהם לבני קטורה כטפלות, לפי מה שאמרו חז"ל בב"ר ס"א ו', "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן. רבי יהודה אמר בכורה[34], רבי נחמיה אמר ברכה, ורבנן אמרי קבורה[35], ודאמיקו [שטר מתנה[36]], רבי חמא אמר לא ברכות אלא מתנות נתן לו..", וע"ע בפרש"י שם, "ויתן אברהם וגו'. אמר ר' נחמיה, ברכה דיאמיקי[37] נתן לו. שאמר לו הקב"ה לאברהם (שם י"ב ב'), וְהָיֶה בְּרָכָה, הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה, ואברהם מסרן ליצחק". שלפ"ז, אפילו אם אברהם נתן להם לבני קטורה את כל כספו וזהבו וכל רכושו, מכל מקום, כלפי הברכות הבכורה והקבורה וכו', הכל נחשב כטפל.

ובענין מה זה המתנות שאברהם נתן לבני קטורה, איתא בסנהדרין צ"א א', "מאי מתנות, אמר רבי ירמיה בר אבא, מלמד[38] שמסר להם שם טומאה". ופרש"י, "שם טומאה. כשוף[39] ומעשה שדים", ובפירושו עה"ת כתב, "פירשו רבותינו, שם טומאה מסר להם", ולא פירש מהו 'שם טומאה'.

וביאור נוסף מהו המתנות, איתא בתרגו"י שם, "...יְהַב אַבְרָהָם נְכָסִין וּמְטַלְטְלִין לְמַתְּנָן [נתן אברהם נכסים ומטלטלים למתנות]". וברש"י שם כתב, "מה שניתן לו אודות שרה, ושאר המתנות שנתנו לו, הכל נתן להם, שלא רצה ליהנות מהם". והאבע"ז כתב, "מתנות. ממון נתן להם", והרשב"ם כתב, "ממון הרבה".

נתחייב אבי אותי למול – שאברהם שהיה אביו של שוח, נתחייב למולו, יחד עם שאר בני קטורה.

שאברהם נתחייב למול את בני קטורה, כדרשת חז"ל עה"פ (בראשית י"ז ד"), "וְאָנֹכִי זֶה אֲשֶׁר לֹא יִמּוֹל אֶת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת בְּרִיתִי הֵפָר", כדאיתא בסנהדרין נ"ט ב', "האמר רב יוסי בר אבין ואיתימא רבי יוסי בר חנינא, אֶת בְּרִיתִי הֵפָר, לרבות בני קטורה[40]", ופרש"י, שדרשת הגמ' היא, שאברהם נצטוה למול את כל אלו שנולדו לו, והיינו גם כל ששת בני קטורה. וע"ן על דברי רש"י.

ויעויין ב'מדרש אור האפלה' וב'מדרש הביאור' (הובא בתורה שלמה שם), שדרשו זאת מהפסוק (בראשית י"ז כ"ה), "בַּהִמֹּלוֹ אֶת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ", "לרבות בני קטורה".

ועלי חיוב זה לא יחול – שחיוב זה שנתחייב אברהם למול את ששת בניו מקטורה, ובכללם שוח בנו, לא יחול על בניו אלו, שהם אינן מחויבים למול את בניהם.

שהחיוב שנתחייב אברהם למול את בניו מקטורה, לא חל על בניו שמחויבים למול את בניהם, כפרש"י בסנהדרין נ"ט ב', בביאור דברי רבי יוסי בר אבין ואיתימא רבי יוסי בר חנינא, שיש ריבוי מיוחד על חיובו של אברהם למול את בני קטורה וכדלעיל, "לרבות בני קטורה. אותם ששה לבדם, **ולא זרעם**, אבל אברהם נצטוה לכל הנולדים לו".

אכן כל זה הוא לדעת רש"י, אך הרמב"ם בפ"י מהלכות מלכים ה"ח כותב, "אמרו חכמים, שבני קטורה שהם זרעו של אברהם שבא אחר ישמעאל ויצחק, חייבין[41] במילה[42]", וכ"כ הר"ן בחידושיו בסנהדרין שם. והטעם כתב הר"ן, מפני שנולדו לאחר שנתחייב אברהם במילה, לכך נתחייבו בני קטורה כולן וכל יוצאי ירכיהן [משא"כ בני ישמעאל פטורים, שהרי נולד לפני החיוב], ובני עשיו, למרות שעשיו עצמו נולד לאחר החיוב, יש מיעוט מיוחד על (שם כ"א ב'), "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" שממעטת, כדאיתא בסנהדרין שם.

וכע"ז איתא במאירי שם, אלא שהוסיף שרוב המפרשים לומדים כרש"י, "אבל בני קטורה שנולדו אחרי יצחק וישמעאל חייבים, והוא שאמרו את בריתי הפר לרבות בני קטורה, ומכאן כתבו גדולי המחברים, שבזמן הזה, מאחר שנתערבו בישמעאל, כולם חייבין במילת שמיני. ומ"מ רוב מפרשים פירשו, לרבות בני קטורה, הם עצמם ולא זרעם".

ועיין בתוס' הרא"ש שם, שכתב שכל אלו שהיו חייבים במילה, היה זה דוקא קודם מתן תורה, אך לאחר מתן תורה, הופקע חיובם, ורק ישראל נשארו במצוה (ודלא כהרמב"ם הנ"ל). וע"ע בחיי וחמרא סנהדרין שם, שהאריך בסוגיא זו.

הכינוי שאפשר לתת לבנותי – שאת בנותיו של שוח [אם אכן היו לו], היה אפשר לכנות בכינוי 'בנות שוח'.

שאת בנותיו של שוח ניתן לכנות 'בנות שוח', פשוט הוא.

ו'בנות שוח', הוא מין תאנים לבנות משובחות[43], הגדלות ביער ונותנים פירות אחת לשלוש שנים[44].

לא אקבלנו למרות מעותי – ששוח בנה של קטורה, שלמרות היותו צעיר בניו של אברהם, אינו נחשב כישראל, ועל כן לא יוכל לקבל מישראל פירות 'בנות שוח', גם אם ישלם עליהם ממון רב, היות ואסור למכור לגוי פירות אלו.

ששוח היה צעיר בניו של אברהם, כמפורש בקרא (בראשית כ"ה א' - ב'), "וַיִּסַּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה. וַתֵּלֶד לוֹ אֶת זִמְרָן וְאֶת יָקְשָׁן וְאֶת מְדָן וְאֶת יִשְׁבָּק וְאֶת שׁוּחַ". ופשטות, סדר מנינם הוא כסדר תולדותם.

ושוח אינו נחשב כישראל, אלא כגוי, כדאיתא בנדרים ל"א א', שהנודר "שאיני נהנה לזרע אברהם, אסור בישראל ומותר בעובדי כוכבים", ובגמ' שם ביאור, שיש מיעוט מיוחד [שם כ"א י"ב], "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" שלא כל בניו של אברהם נחשבים כזרעו, אלא רק מזרע יצחק [ואף לא כל זרעו של יצחק, שנאמר 'ביצחק', לאפוקא עשיו וזרעו]. ועיין בשו"ת שאגת אריה סימן מ"ט, שהאריך לבאר שאף בני קטורה נחשבים בכלל הכע"ם.

ואסור למכור לגוי בנות שוח, כדשינן בע"ז ד' ע"ג, "אלו דברים אסורים למכור לעובד כוכבים, אצטרובלין, ובנות שוח...".

אכן איתא בגמ' שם ד' א', שכל האיסור למכור לגוי בנות שוח, הוא רק 'בפטוטרותיהן', ופרש"י 'בעוקציהן'. והטעם, מפני שנהגו הגוים לתלות את ה'בנות שוח' בעוקציהן לפני הע"ז שלהם לגני, לכך אסור לישראל למכור לעכו"ם לעולם בנות שוח.

ומה שאיתא שם שאסור למכור לעולם, לאפוקי מדברים אחרים הראויים לתקרובת ע"ז, שאסור למוכרם רק בתקופת יום אידם, ואילו בנות שוח אסור למכור לעולם, כן פטשות הסוגיא, ומצאתי לבדיא כן בריטב"א שם ד' ע"ג.

והטעם שאסור למכור לעולם, כתב הרשב"א שם שמשום שהיות ובנות שוח הוא דבר שאינו שכיח, ולכך כל השנה כולה הגוי מחפשו לקנותו בשביל יום אידם, ולפי"ז יוצא שכל השנה נחשבת בלפני אידיהם. כ"כ הריטב"א שם. ועוד טעם הוסיף הריטב"א משום שבכל יום ויום היו הגוים תולים בנות שוח חדשים לפני הע"ז, ולפי"ז יוצא שכל השנה נחשבת כיום אידיהם.

וה' יערה עלינו רוח טהרה, ויתקיים בנו מה שאנו מקוים ומתפללים עליו ג"פ בכל יום, שנזכה לראות מהרה בתפארת עוזן, ויעביר גילולים מן הארץ, והאלילים כרות יכרתון, ויבוטלו ימי אדיהם, ויתוקן העולם במלכות שקי, ויקבלו כולם את עול מלכותו יתברך, והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, במהרה בימינו אכי"ר.

עמוני, דהיות ובא סנחריב ובלבל את האומות, על כן, כל בן נח יכול לבוא בקהל, מטעם דכל דפריש מ

סיפור ושאלה בצידו

לעורר את בני המשפחה ללימוד הפרשה עם רש"י.

שמיעת בכיו של תינוק לאחר לידתו, בשניות הראשונות כשיוצא לאויר העולם, גורמת לשמחה רבה לכל שומעיו, ובעקבותיו מודיעים בהתרגשות רבה לכולם על החסד הגדול של גמל עם ההורים וכל בני המשפחה, בלידת התינוק החדש, בריא ושלם. אך התינוק אינו שותף לשמחה, הוא בוכה כפי מה רוקדע לבבות, כאשר יש כאלו שאומרים, שהוא בוכה על שנגזר עליו להוולד, כפי שאמרו חז"ל (עירובין י"ג ב), שנוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, ויש שמסבירים, שהוא בוכה על העולם השפל שאליו נולד, על הנסיונות הקשים בהם יצטרך לעבור ולהתמודד ולהצליח, ועל התפקיד הגדול ורב האחריות, המוטל לפניו בעוד זו.

בשעה זו של הלידה, כתפי התינוק עדיין שמוטות, אין להם את הכח ליטול עליהם את קשיי החיים, לסחוב את התפקיד אותו ייעד לה בורא, אך ככל שאורכים הימים ונוקפים השנים, הקב"ה מחזק את אותו הקטן שכבר לגדול היה, נותן לו את הכח ליטול על עצמו את קשיי החיים, להתקדם אל עבר התפקיד אותו ייעד לו, כאשר במשך השנים מתברר עוד ועוד מהר חובתו בעולמו, לאיזה תפקיד שתלו"ר ר"ר ר' הקב"ה בדורו, למי הוא יכול לעזור ולסייע, ומה תכליתו וייעודו בחיי.

רובם של הפעוטות, משחקים עם משחקים בשמחה וגיל. הם אינם מתענינים רבות בעבר ובעתיד, וגם מי שיטיל אותם לתוך רצינות החיים, לומר לם שע"ת שחוק' ועת לשחק' עובר וחולף מהרה, ותכף ומיד מגיעים העתים האחרים הנזכרים ב'מגילת קהלת'.

לא כך היו חייהם של רוב הפעוטות שנולדו אחרי המלחמה העולמית השניה', להורים שעברו את 'עמק הבכא', ו'השאירו' שם את כל משפחתם, הורים וסבים, אחים ואחיות, דודים ודודות, ולפעמים גם בן או בת זוג, ילדים וילדות. אותם התינוקות שנולדו לזוגות שבנו את ביתם על הריסות החורבן הנורא, גדלו בצילם של כל אלו שנשארו שם', הם לא היו 'הם בעצמם', אלא היו צריכים למלאות את מקומם ותפקידם שם משה'לה ויענק'לה, בערל'ה ושמערל'ה, אברמ'לה ושלומ'לה, להוות עבורם נר זכרון חי ודולק, זכרון לכל מה שהיה וחרב.

גם דוד גליקליכערמיטפריילאכער* ורעייתו, שניהם היו 'אודים מוצלים מאש', בודדים ויחידים שניצלו ביעור שיינהם מגיא הצלמות, אחרי שעברו שבעת מדורי גהנום עלי אדמות, וכבר חשבו שלא יראו אור בימיהם. אך עם שחרורם ממחנות השמדה והגיעם, כל אחד בנפרד, אל המחנות שהוקמו עבור הפליטים, עמד שם אחד הרבנים זצ"ל, שבעצמו עבר את כל הצרות הצרורות, ואיבד את רעייתו וכל ילדיו, ועמד ודירבן, עודד וחזק, שלל אחד נקום אם נקמתו בצורר, בהקמת בתים חדשים בישראל, להמשיך את 'כלל ישראל'. בכל בית שיקום, בכל תינוק יהודי שיוולד, כך טען ושכנע בלהט, יהיה בכך נקמה בצוררים אשר בקשו להכרית זרע יקום. מבכָּים של התינוקות תעלה הזעקה, ש'נצח ישראל לא ישקר', ו'יועבו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום'.

אותו הרב לא הסתפק בדיבורים, אלא נטל על עצמו את תפקיד ה'שדכן', ושידך את ר' דוד ורעייתו, כפי ששידך עשרות זוגות אחרים, כאשר לשניהם לא היו דרישות רבות, וגם לא התאמה רבה, מלבד מה ששניהם עברו את שנות נעוריהם במחנות עבודה והשמדה אלו ואחרים, והמשותף ביניהם היתה באשיפתם העזה, להקים בית של תורה וגמילות חסדים, כמסורת בית אבותיהם שזכו לההרג על קידוש ה'. הרב היה 'העומד מצד המחר', ידע מה ייתום 'העומד מצד הכלה', כאשר הוא מתחייב עבורם לעיתך להם את חופתם ולברכם בברכות רבות מעומק ליבו.

באותם ימים, שרובם של הניצולים סבלו בקביעות מחרדות ופחדים, יגונות ודכאונות, כל שמחת נשואיהם של שני פליטים יחדיו, היתה סיבה לעורר את השמחה והתקוה אצל כל הניצולים האחרים, שהחיים ממשיכים גם לאחר הדריפות והצרות, המחנות והשמדות. יחדיו נישו לשמח את החתן והכלה ביומם הגדול, ולברכם בברכות רבות, שיזכו הם לבנים ובני בנים, עוסקים בתורה ובמצוות, ולהכניסם תחת החופה מתוך בריאות ורוב נחת.

ימי השבע ברכות עברו וחלפו, וכמה חודשים לאחר מכן עברו למחנה אחר, ושוב עברו למחנה נוסף, עד שכעבור כשנתיים ימים, כזה לעלות לארץ הקודש, לחון את עפרה ולקיים את המצוות התלויות בה, וקבעו את משכנם בעיר הנמל חיפה, שם הצטרפו לאחת הקהילות שהוקמו באותם ימים.

השנים עברו וחלפו, ועדיין ר' דוד ורעייתו מצפים ומייחלים לשועת ה', שביתם יתמלא בקצת אורה ושמחה, ויהיה מי שימשיך הלאה את שושלת משפחתם, שישמש כנר זכרון חי אל הורים, אחיהם ואחיותיהם וכל משפחתם הגדולה, שזכו לעלות בסערה השמימה, יזכרם ה' לטובה עם כל צדיקי עולם, ויינקום לעינינו נקמת דם עבדיו, ונקם שיב לצריו, וכפר אדמתו עמו.

כל אותם שנים, מלבד הצער והיגון הרב שהיה להם משנות האימה, עוד התווסף להם צער עקר על אשר לא זכו עדיין לפרי בטן, אך כל צערם העמוק הזה, היה רק בעיניהם ובתוך ביתם, ויחד עם זאת השתדלו בני הזוג לדחוק את צערם לעתות וזמנים מיוחדים, ובכל שאר הזמנים היו שמחים ומאושרים במה שחננם ה', בבריאות הגוף והנפש, וביכולת לגור בארץ הקודש ולקיים את המצוות.

מלבד זאת קלחו ר' דוד ורעייתו לעצמם 'מצוה', לארח ולטפל, לדאוג ולעזור, לכל אותם פליטים ופליטות שלא זכו להקים מחדש את ביתם, וביתם של הזוג היה פתוח לפניהם, דבר יום ביומו, ובמיוחד בשבתות ובחגים, שפעמים רבות הסבו לשולחנם כעשרים איש, רובם נדכאים ומסכנים, שבלעדי בית זה, לא היה להם מקום לאכול בו סעודות שבת וחג, ואוזן לשמיעת כל אשר על ליבם.

בהתייעצות עם רבם, החלה רעייתו של ר' דוד לעבוד בבית החולים 'רמב"ם' בעיר התחתיתי, כעוזרת בתינוקית, כאשר פעיית התינוקות הרכים היתה נשמעת באוזניה כמנגינה עריבה ביותר, ושמחתה רבתה עם כל אם יהודיה שזכתה למתנת שמים כה יקרה.

כל פעם שהיתה לוקחת בידיה בידיה תינוק בכדי לטפל בו, היתה מרימה אותו מול עיניה, וכשעיניה ועיניו נפגשות, היתה אומרת לו בדמע, תינוק יהודי יקר! אתה הנקמה שלנו בורשעים הללו! כמה שתלמד יותר תורה, כמה שתקיים יותר מצוות, אתה מגדיל ומעצים את הנקמה ברשעים הארורים! ולתינוקות היהודיות היתה אומרת, תינוקת יהודית יקרה, אתי הנקמה שלנו באותם רשעים! תגדלי לגברה צנועה וצדקת, תרבי בעשיית חסד, תכיני אוכל לזקנים וקשישים, ותסייעי ביד הלומדים לעסוק בתורה, ותגדלי בעצמך דור של לומדי תורה, כאשר המתיקות שבנקמה!

הציפיה לתינוק משלהם הפעצמה וגדלה עם השנים, במיוחד ששניהם זה כמה שנים שכבר עברו את גיל הארבעים, ועוד מעט כבר יגיע יום ושנואיהם העשרים וחמש, ועל כך שפסו תפילות כמים, הרבו בצדקה וחסד, קיבלו ברכות מגדולי ישראל, ועשו את כל ההשתדלויות שהיו באותם ימים, ואף ניסו את הסגולות הידועות והמוסמכות בשם גדולי ישראל, אך נראה היה שכבר נגזרה הגזירה, וכלתה כל תקוה.

למרות צערם ויגונם זה העמוק והכואב, שעליו השתדלו להתגבר, לא ניתן היה לראות עליהם דבר. כל הנהגתם ומהותם היתה במחשבה על אחרים, לעזור ולסייע לאחרים, ולשמחה ולהודות לה' על כל הטוב אשר גמלם, ולהיות מאושרים בכל מה שזכו, במיוחד שיום יום ראו פליטים רבים אחרים, שאף לא זכו להקים בית, וחלקם אין להם אפילו מקום לישון בלילות, מלבד בספסלי הגינות בחוצות הערים.

גם כשכל הרופאים והמבינים טענו להם שאפסה כל תקוה ואפשרות שיזכו לפרי בטן, עודד ר' דוד את רעייתו בדברי חז"ל, אודות כך שהתורה נתנה רשות לרופא לרפאות, וביארו גדולי ישראל, שלא ניתנה לו רשות לייאש. וכבר לימדנו חזקיהו המלך בשם קזנו דבר המלך, ש'אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרחמים', ועל כן המשיכו בני הזוג בתפילותיהם הרבות, שה' יחוס וירחם עליהם ויזכו לזרעא חיא וקיימא, דלא יפסוק ולא יבטול מפתגמי אורייתא.

כשהגיע ר' דוד לשנת העצה', פקד ה' אותם בדבר שועה ורחמים, וזיכם במתנת שמים גדולה ומיוחדת, בלידת 'בן זכר' בשעה טובה ומוצלחת. שמחתם היתה גדולה עד אין קץ, ועמם יחד שמחו בו הרבה יודידיהם ואהוביהם ואוהביהם. כאשר כולם הודו ושבחו לה' על הנס הגלוי שעשה עמהם, שלאחר וכבר כולם נתייאשו מאפשרות זו שיזכו להפקד, פקדם ה' לטובה ולברכה.

לא ניתן לתאר את השמחה והששון שהיתה להם, כשזכו להכניס את בנם בבריתו של אברהם אבינו, ונקרא שמו בישראל 'זכריה אהרן', על שם אביו של ר' דוד ואבי רעייתו. ומאותו יום ואילך שפכו את ליבם כמים, שיזכם ה' ויגדל לתורה וחופה ומעשים טובים. כאשר בכל יום היולדת היתה מרימה את בנה, ואומרת לו אל שכבר אמרה לאלפי ילדים, תינוק יהודי יקר! אתה הנקמה שלנו ברשעים הללו! כמה שתלמד יותר תורה, כמה שתקיים יותר מצוות, אתה מגדיל ומעצים את הנקמה ברשעים הארורים!

לא פלא ש'נקמה' היתה המילה הראשונה אותה ידע זכריה אהרן לומר עם תחילת דיבורו. המילים הנוספות לאחר אבא ואמא, היו 'קדשיל', הכיוני אותו שמע מאביו יותר מאשר בל ביטוי או תיבה אחרת.

מקטנות ידע זכריה אהרן את תפקידו וייעודו בחיים, כפי שאביו הרבה לומר לו בהזדמנויות רבות. הוא צריך להיות אחראי על כך, שהתורה שאביו למד אצל רבותיו, שקבלו מרבותיהם, עד למשה מסיני, לא תעצר חלילה אצלם. אלא עליו מוטל להמשיך את השושלת של מעיברי התורה, לבניו ולבני בניו, עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו אמ"ר.

יחד עם שמו ידוע ידע זכריה אהרן על שני תפקידים חשובים נוספים שיש לו, האחד, שהוא צריך להיות 'אנקמה בגוים', כל לימוד תורה שלומד, כל מעשה טוב שעושה, זה מחזק ומוסיף בנקמה באותם רשעים ארורים שרצו לאבד זכר עם ישראל. והשני, המשפחה שיקים בעזה"ל בבוא העת, תהיה המשך של כל אלו שזכו לעלות בסערה השמימה, בתוך להבות הכבשנים הלוהטים, יחד עם העשן המסיך שעלה מהם, והוא ה'קדישיל' שלהם, עליו יהא מוטל אחר מאה ועשרים של אביו, לשמור את כל ה'אראייט' של כל הסבים והסבות והקרובים, ולומר קדיש לעילוי נשמתם.

התפילות הרבות שהוריו של זכריה אהרן שפכו עליו כמים, יחד עם האחריות הגדולה המופקדת עליו, עזרו וסייעו לו לבחוֹר בטוב ובחיים, לעסוק בתורה ומצוה בהתמדה, להתפלל בכוונה, גם כשגלה למקום תורה, לאחת מהישיבות הגדולות בעיר התורה בני ברק, המשיך בעמלו המיוחד בתורה ותפילה, ונשא חן בעיני כל רואיו, שניבאו לו עתיד גדול ומזהיר, כתלמיד חכם מופלג ובעל מידות טובות.

כשהגיע ר' דוד לימי השיבה, וזכריה אהרן כבר עבר את שנות החופה, והגיע לימי הדדיפה, חשבו ר' דוד ורעייתו, שהגיע הזמן לרוות נחת מהבית שבנם יחידם יקים, ועל כך השתדלו בעדו למצוא לו שידוך הגון. השתדלות בענין היתה, להודיע בישיבה ובמקום מגוריו על כך שניתן להציע לבם שידוכים לבנם, וקיוו שתוך זמן קצר אכן יוכלו לברך על המוגמר.

שידוכים רבים הוצעו לר' דוד עבור בנו המיוחד, שיצא לו שם של כבוד והדר, כתלמיד חכם מופלג ובעל מידות טובות, אך 'מעשה שטן', אפילו אחד מהם לא הגיע לכלל סיום. שנה רדפה שנה, ובעקבותיה עוד שנה, ועדיין שום שידוך לא הגיע לידי סיום. כל אותם שנים הרבה זכריה אהרן לשפוך את ליבו כמים לה', שיזכהו להקים בית נאמן במהרה, להמשיך את מסורת ושושלת הדורות, לקיים את המצוה שמצוה לבנך', ואף לנקום את נקמת עמו ברשעים הארורים. ר' דוד כבר הגיע לימי הגבורה', ונפשו כמהה לראות את בנו נכנס לחופה, ושהוא ורעייתו יזכו להוליד אליה, כפי שבירכו אותו לפני כמעט שנה, כשהם הובלו לחופה.

באחד הימים הציעו בפני ר' דוד שידוך לבנו, אשה צעירה שנתאלמנה מבעלה לפני כמה שנים, ועמה שלושה בנים יתומים, בני שלוש, חמש ושבע, שנפשם נכמרה לאב, שיוכל ללמדם תורה והדרכים בנתיבות התורה והיראה. בתחילה נבהל ר' דוד מהרעיון, אך כשפרש את דבר השידוך בפני אביו השישיה של בנו, השיבו ראש הישיבה, שבגיל זה של בנו, יחד עם הנסיבות הנוספות המסבביב, ניתן לשמוע הצעה כזו.

זכריה אהרן התלבב מאוד מהשידוך. הוא הכיר את אבי היתומים שלמד עמו בישיבה, כאברך בן עליה ומתמיד ובעל מידות טובות. וכן גם שמע דברים טובים על האלמנה, שכל אותן שנים שחייתה עם בעלה, היתה מסורה לתורתו מסירות בלי קצבה וישיעור. והיתה עבורו 'עוזר' בעמלו והתמדתו הרבה בתורה הקדושה, כך שמבחינתו היה ניתן לברך על המוגמר ולסגור את השידוך.

האלמנה ומשפחתה, גם הם שמעו דברים טובים ומיוחדים אודות המדובר, ורצו בכל ליבם את השידוך הלזה. ואף משפחת בעלה המנוח ז"ל, עודדה אותה לגשת לזה, וכאשר קיבלו אף הם את הסכמת דבם, בירכו על המוגמר, וזכריה אהרן נהיה לחתן, לשמחתם הרבה של הוריו, רבותיו וחבריו וכל יודיעו וידידי הוריו.

שמחת נישואיהם של זכריה אהרן ורעייתו נחוגה מתוך שמחת הלב. לפני החופה עמד ר' דוד אביו ובירכו, שיזכה שתתא האשה הבאה אל ביתו כרחל ולאה, ויתן לו ה' בנים ובנות צדיקים וצדקניות, וימשיך את שושלת משפחתם, ויזכהו ה' להוביל לחופה את כל בניו ולא יבוש בעולם הבא.

ההתרגשות הלכה וגברה שהגיע העת והחלו לשיר את המנגינה של הולכת החתן והכלה לחופה, והרקיעה שחקים כשהחתן קידש את הכלה 'כדת משה וישראל', וברכו את שבעת הברכות, ודמעות ההתרגשות התערבו עם דמעות הצער כשהחתן שבר את הכוס בכדי לזכור את חורבן בית קדשינו ותפארתינו.

ימי ה'שבע ברכות' עברו מהרה, ועמם שבועיים נוספים, בהם הם עוד היו בבית לבדם, כאשר שלושת הילדים התגוררו בבית אחד הדודים, ובאו לבקר אם אמם רק כל כמה ימים, אך כאשר עברו חודש ימים, חזרו הילדים לגור יחד עם אמם, כשר' זכריה אהרן משמש להם כאב, לומד עמם דבר יום ביומו, ומחונכם לילך בדרך התורה וקיום המצוות.

כמה חודשים לאחר נישואיו של ר' זכריה אהרן, אמו הקשישה לא חשה בטוב, ואושפזה בבית החולים, ועקב היותו 'בן יחיד', זכה שכל הזצוות סביב הטיפול בה, היו בחלקו. בכל יום נסע לבית החולים לסעוד את אמו ולסייע בעדה בכל מה שיוכל, כאשר כל הימים הללו שפך את ליבו לה' בתפילה, שישלח לה רפואה שלימה מן השמים, בתוך שאר חולי ישראל. ויחד עם זאת היה צורך לדאוג לאביו הקשיש שנשאר בגפו. אשפוזה של האם נמשך כמה שבועות, ולמרות הקושי הרב שהיה כרוך בטיפול בה, מה גם שהיה זה עוד במחצית הראשונה של 'שנה ראשונה' שלו, בכל זאת מעולם לא התלונן על כך, אלא להיפך, הודה להקב"ה שזיכהו באשת חיל המסייעת בידו לקיים מצות כיבוד אם בכל יכלתו, ואף היא נוטלת חלק נכבד בדאגה לאביו.

בשארכו הימים ומצבה של האם נשאר קשה, העבירו אותה ל'בית חולים סיעודי', ור' דוד, אביו הקשיש עלו אל מעבר לגור בדירה סמוכה אליהם, כאשר בניה של כלתו דואגים לעזור ולסייע בעדו, בשליחות אמם, ככל שיוכלו בהתאם לגילם. במיוחד נהנה ר' דוד ללמוד עמם את תלמודם, מה שבנו לא יכל תמיד לעשות מפני הטיפול באמו.

שמונה שנים קשות עברו על ר' זכריה אהרן ואביו וכל משפחתו, בהם היתה האם מאושפזת בבית החולים, ובנה נוסע אליה בכל יום ויום, למעט שבתות וימים טובים, דואג עבורה לטוב ביותר, ואף דואגים לאב הקשיש לכל צרכיו.

באותן שנים בהם התמסרו ר' זכריה אהרן ורעייתו לטיפול בהורים הקשישים, זכו לברכת ה' המלאה, בלידת שני בניהם ושתי בנותיהם, לשמחתם הרבה של ההורים וכל בני המשפחה, וביתם היה מלא מבהלות ילדים ששימחו מאוד את האב הקשיש, שליבו התרונן משמחה בכל לידת נכד ונכדה, ובגידולם בהתקדמותם בכל שלב בחייהם, ובמיוחד בלימודו שמם, שזוכה הוא לקיים את המצוה ללמד את בן בנו תורה, ולהמשיך את שושלת התורה לדורות הבאים.

לאחר שמונה שנים של חולי ומכאוב, קשיים ויסורים קשים, השיבה הבא לבוראה את נשמתה המיוסרת והמלאה מצוות כרימון, כאשר היא זוכה שמנין יהודים שומרי תורה ומצוות יעמדו על יד מטתה ויאמרו את 'סדר יציאת נשמה', כפי שמוזכר בספר 'מעבר יבק'. ואף הביאוה לקבורה במרומי 'הר הזיתים', בירושלים עיר הקודש.

בימי השבעה המה ביתו של האב במנחמים, שהרבו לספר בשבחיה של המנוחה, על חסדיה הרבים ומעשיה הנפלאים. כשמנן שליט"א בא לנחם, אמר לר' זכריה אהרן, שיתן אל ליבו מה שכתוב בספרים הקדושים, שאכן קדיש ותפילה לפני העמוד הם דברים גדולים ונשגבים לעילוי נשמת הנפטר, אבל היות ופעמים רבות באים אלינו אל ידי זה למריבות ומחלוקות, עדיף לוותר לא ולהתפלל לפני העמוד אל לומר קדיש, ובמיוחד, שמקובל בשם החתם סופר זצ"ל, שאם אחד 'חטף' לשני תפילה או קדיש, אין התפילה והקדיש עולים לעילוי נשמת מי שהחוטף התפלל עבורם, אלא לעילוי נשמת מי שהיה מגיע לו תפילה או קדיש זה על פי דין, מלבד מה שידוע תמיד, שמי שמוותר אינו מפסיד.

זאת ועוד, שכתבו הספרים ש'לימוד משניות' הוא הרבה יותר מועיל לעילוי נשמת הנפטר, ובלימוד זה אין חסר קדימות זה אל צורך לריב או לוותר, אלא בכל עת ניתן ללומדם, ויתכן ומשום חשיבות ויקרת לימוד זה, היצר הרע נלחם בזה המנסה לגרום לאדם למעט מלימוד זה.

באחד הימים מימי השבעה שהאב והבן ישבו יחדיו, בלא שהיו שם עוד מנחמים, אמר ר' דוד לבנו, דע לך, שעומדת בפניך שנה קשה, חוץ מדיני אבלות שבה, המציאות בה צריך להיות שליח ציבור קבוע במשך שנה, היא גורמת שאנשים מעירים ללא גבול והפסקה, המקובל לומר שיש בזה שני בחינות של 'תיקון'. האחד, שהאֵבֵל לומד להיות בבחינת 'שומעים חרפתם ואינם משיבים', שמביישים אותו ומחרפים אותו, והוא שותק. והשני, שבזכות כל הערות והתיקונים שמעירים ומתקנים לו במשך השנה, בסיופל של דבר הוא מתפלל כתיקונו, בלא שגיאות, במיוחד אותן שגיאות מצויות שכל אחד 'סוחב' עמו עוד מתקופת ילדותו במכינה ובכיתות הנמוכות.

אם בתחילה היה נראה לר' זכריה אהרן שהדברים שנאמרו לו הם 'גוזמא בעלמא', במשך הזמן גילה שם גוזמא לצד השני, כמעט לא עברו עליו יומים שלשה, שבהם מאן דהוא היעיר ותיקן אותו על תפילתו. היו תפילות שבהן ניגשו אליו והיעירו מדוע הארוך בתפילתו, והיו גם תפילות שהיעירו מדוע קיצר בתפילה, והיו גם תפילות בהם אחד היעיר על התפילה שהיתה קצרה מדי, ואחר היעיר על אותה תפילה שהיא היתה ארוכה מדי.

כשבדמה היה למאן דהוא שהוא לא התחיל את התפילה בשעה המדויקת על פי שעונו, למרות שעשונים אחרים הראו שישנו עוד כמחצית הדקה לזמן תחילת התפילה, הרים הלה עליו את קולו וגער בו ברבים, על שגזל את זמנם של הרבים, כאשר הוא אף מוסיף, שבכך הוא מבטל עשרות ומאות מתלמדות, וכידוע, שחצי דקה של מאה אנשים, הוא חמשים דקות שלימות של לימוד, והמשפט שהיה מכאיב לו ביותר הוא, כשאותו אחד היה מוסיף, 'וכל הביטול תורה הזה הוא גם לעילוי נשמת אמך הצדקניות'.

מעולם לא ידע ר' זכריה אהרן שהוא כה רגיש. התייתמותו מאמו, למרות היותו יותר מבן ארבעים שנה, וכבר הגיע ל'ימי הבינה', ואמו היתה קשישה כבת תשעים, בכל זאת השפיעה עליו הרבה יותר פגיע. באותם ימים הוא הבין, שאמא, גם כשהיא חלילה קשיודית, גם כשהיא חולה אנושה, היא עדיין אמא, לה הוא סיפר בשמחה על לידת ילדיו, הביא את הקשקושים של הקטנים, שוחח על עניני חינוך של האחרים, וגם סתם דיבר עמה ואף סיפר לה ורודים על הפרשה. ובפטירתה, למרות שהיתה קשישה כבת תשעים שנה, בכל זאת עבורו היא אמו, שהיתה והלכה לעולם שכולו טוב, ואותו השאירה יתום.

הדבר שהפריע ביותר לר' זכריה אהרן היו, ההערות ברבים, שפצעו את ליבו ששתת דם, ופגעו בו קשות. במיוחד, שרוב ההערות ניתן היה לאומנם בעדינות ובצנעה, ובדרך מכובדת, מה גם שבאופנים אלו ההערות נשמעות נוגע יותר ומתקבלות באוזני שומעיו.

זכורים היו לו לטובה כל אלו שניגשו אליו לאחר התפילה, ובעדינות ביררו אצלו מה המקור שממתמו הוא אומר נוסח זה או אחר בתפילה, ובעקבות שאלותיהם הוא בדק את הדברים וגילה שהוא אכן אמר בנוסח שאינו מדוייק, או באופן שאינו מקובל בבית הכנסת בו התפלל.

עוד ב'ימי השלושים', היא אבדך צעיר שניגש אליו ושאלו, האם כאברך חשוב ומובגר בעבל תפילה מנוסה, הוא יכול ללמד אותו מהו הכלל מתי אומרים בתפילת 'מחיה המתים', 'מחיה', עם ציר"י, ומתי 'מחיָה' עם סגר"ל. האמת היא שעד אותו רגע לא הבחין כלל ר' זכריה אהרן שיש שינוי כזה בין התיבות, אך בעקבות בקשתו של אותו אברך צעיר, התבונן בסידור וראה, שה'מחיה' בשתחיית הברכה, 'מחיָה מתים אתה', וכן זה שלאחריו, 'מחיָה מתים ברחמים רבים', וכן זה שבחתימת הברכה, מחיָה המתים', שלשתם כתובים עם ציר"י, ואילו 'מלך ממית ומחיֶה' שבסוף הברכה, רק הוא מנוקד בסגר"ל. כמובן שלאחר שבדק את הענין, הוא הסביר זאת לאותו אברך צעיר, אך לאחר כמה חודשים אחר 'תפס', שפשוט אותו אברך רצה להעיר לו על טעותו בניקוד התיבות באופן מכובד, והוא אכן הצליח בכך.

אחד הפעמים שהצליחו לפגוע בו קשות, היה בשמחת 'ברית מילה' שהיתה בשבת חדיש בבית הכנסת בשכונתם, שהיו בו ציבור גדול ומכובד, ביניהם רבנים חשובים, וכיבדוהו לומר את הקדיש שלאחר 'עלינו לשבח' שאומרים בסיום המצוה, ותוך כדי הקדיש, כשעמד ב'יהא שלמא', והפסיק בין ה'וחיים עלינו', ל'ועל כל ישראל', עמד שם אחד והעיר לו בקול רם, 'מדוע אתה מונע את החיים מכל ישראל'.

שנת האבלות של ר' זכריה אהרן על אמו התקרבה לסיומה, בה התכפר לו רבות בבזיונות שעבר ובהערות שהעירו לו, והוא כבר היה בסיום חודש האחד עשרה, וכבר חל לספור את התפילות האחרונות שנשארו לו להתפלל לפני העמוד.

כשהגיע היום האחרון של ה"א"א חודש', והתקרב שעת תפילת מנחה, התרגש ר' זכריה אהרן מהתפילה האחרונה של האבלות שעליו להתפלל לפני העמוד, והחליט בליבו להתחזק ולהתפלל בה בכוונה יתירה, כך שזכות תפילה זו תמשוך עמה את כל התפילות של השנה, להעלותם אל ההיכלות אליהם נכנסים התפילות. ואכן חסד ה' בידו הצליח, ותפילתו היתה שגורה בפיו, וליבו היה עמו בכוונת התפילה.

בעת ה'קדיש' האחרון שבסיום התפילה, התרגשותו הרקיעה שחקים, ואמרו במתינות יותר מהרגיל, כשליבו נתון לפירוש התיבות הנשגבות והתפילה הנוראה שיש בקדיש, שיתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה מהר ובזמן קרוב, וה' יתן שלום וחיים עלינו ועל כל ישראל, ואל יעשה שלום בינינו ועל כל ישראל.

מיד עם סיום התפילה, עוד לפני שר' זכריה אהרן חזר לעצמו מתפילתו בה היה שקוע, כשבליבו מרגיש סיפוק רוחני בה כמתפילה כל של השנה בכלל ומהתפילה האחרונה בפרט, באותה העת ניגש אליו ענינקעל דערבלוטגיסער*, וליעיני כל המתפללים הרבים, החל לשפוך עליו 'אש וגפרית', על המעשה אשר לא יעשה, ומנהג הרפורמים והמשכילים שנהג, בזה שאמר בתפילתו 'משיב הרוח ומוריד הגָשם', בקמ"ץ, במקום בסגר"ל, שכל תפילתו אינה שווה, ולא רק שאין לאמו 'עילוי נשמה' בתפילתו, אלא יש לה 'ירידת נשמה' בתפילותיו אלו.

כיון שהתחיל ענינקעל לצעוק עליו ולביישו, נזכר בעוד כל מיני טענות ומענות שהיה לו על תפילותיו במשך השנה, והחל למנותם אחד לאחד, כאשר הוא נתנה להוסיף ולומר, שאמו בפטירתו יכלה לעשותו רע יתום, לא חזן, וכן המשיך בצעקותיו הרמות, כאשר תוך כדי הדברים החל גם לתשמיצו בענינים אישיים, אודות מצבו המשפחתי מדוע נישא מאוחר, ועם מי נאלץ להנשא, ועוד כתנה וכהנה כיד השטן השולטת בו, כאשר כל דבריהם הן חסרי בסיס מציאותי ופרי דמיונו החולני.

בתחילה חשב ר' זכריה אהרן שמדובר רק בכמה מילות נגאי, ועל כן חשב בליבו לשתוק ולא לשיים לב, כפי שכבר הורגל במשך החודשים הארוכים שחלפו, אך כאשר הלה המשיך בצעקותיו ופגיעותיו, אט אט פניו האדימו, ולאחריהם פנה האודם והלבנונית פשטה כל פניו, עד אשר הוא נפל על הספסל מתשישות וחוסר אונים ופרץ בבכי מר.

הציבור הרב שהיה במקום, שעד לאותו רגע עמד בשתיקתו והקשיב לדברים, ולא שמו את ליבם לדבר שיהודי נרצח בפניהם, כעת הבינו שיענקעל הלזה עבר כל גבול, מחו בו נמרצות וגרשוהו מבית הכנסת, וניסו לדבר על ליבו אל ר' זכריה אהרן, שלא ישים לב לדבריו ולא יקחם אל ליבו, שכולם יודעים שאין לדבריו שחר.

בליל שבת קודש, דיבר המרא דאתרא על המעשה הנוראי שהיה בקהילתם, שרצחו יהודי בתוככי בית המדרש, ולא היה אחד שעמד מנגד. המרא דאתרא זעק את כאבו בפני הציבור, הרי אילו חלילה היה בא שמעאלי אל תוככי בית המדרש בשחרב בידו ומנסה לפגוע במאן דהוא, הרי כל אחד היה מנסה להציל את אותו יהודי בכל מה שביכו. סטנדרים היו עפים אל עבר השמעאלי. ואילו כאן, לא רק שלא הציל את הנרצח משפיכת דמיו, אלא עוד נהנו משמיעת הדברים, וכמעשיהם של הכלבים הנהנים ללקק את הדם השפוך, ועל כן כולם היו שותפים לרציחה, ובריך רחמי שמים מרובים שלא יארע להם דבר, כל עוד שלא יבקשו אל סליחתו של הנרצח.

לאחר דברי הכיבושין של המרא דאתרא, ניגש אליו אחד המתפללים ושאלו, ילמדנו רבנו, מדוע הרב חוושב שכולם היו שותפים לרציחה שנעשתה. הרי בקהילתינו ישנם צדיקים רבים שלא הסכימו לכך, אלא שהתביישו להיער ולמחות באותו פוחז עז פנים ששפך דם נקיים.

לצערי וליגוני הרב, השיב המרא דאתרא, מאז נודע לי דבר הרציחה שנעשה בהיכל בית המדרש, והבטרה לי לאמת המרה אודות קהילתינו, שלמיטב ידיעתי אין בה אפילו צדיק אחד, ודברי החומרים הללו אינם גוזמא כלל, אלא מיוסדים בפרשתינו ע"פ פרש"י.

לעורר את בני המשפחה ללימוד הפרשה עם פרש"י.

מקטנות ידע זכריה אהרן את תפקידו וייעודו בחיים, כפי שאביו הרבה לומר לו בהזדמנויות רבות. הוא צריך להיות אחראי על כך, שהתורה שאביו למד אצל רבותיו, שקבלו מרבותיהם, עד למשה מסיני, לא תעצר חלילה אצלם. אלא עליו מוטל להמשיך את השושלת של מעיברי התורה, לבניו ולבני בניו, עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו אמ"ר.

יחד עם שמו ידוע ידע זכריה אהרן על שני תפקידים חשובים נוספים שיש לו, האחד, שהוא צריך להיות 'אנקמה בגוים', כל לימוד תורה שלומד, כל מעשה טוב שעושה, זה מחזק ומוסיף בנקמה באותם רשעים ארורים שרצו לאבד זכר עם ישראל. והשני, המשפחה שיקים בעזה"ל בבוא העת, תהיה המשך של כל אלו שזכו לעלות בסערה השמימה, בתוך להבות הכבשנים הלוהטים, יחד עם העשן המסיך שעלה מהם, והוא ה'קדישיל' שלהם, עליו יהא מוטל אחר מאה ועשרים של אביו, לשמור את כל ה'אראייט' של כל הסבים והסבות והקרובים, ולומר קדיש לעילוי נשמתם.

התפילות הרבות שהוריו של זכריה אהרן שפכו עליו כמים, יחד עם האחריות הגדולה המופקדת עליו, עזרו וסייעו לו לבחוֹר בטוב ובחיים, לעסוק בתורה ומצוה בהתמדה, להתפלל בכוונה, גם כשגלה למקום תורה, לאחת מהישיבות הגדולות בעיר התורה בני ברק, המשיך בעמלו המיוחד בתורה ותפילה, ונשא חן בעיני כל רואיו, שניבאו לו עתיד גדול ומזהיר, כתלמיד חכם מופלג ובעל מידות טובות.

כשהגיע ר' דוד לימי השיבה, וזכריה אהרן כבר עבר את שנות החופה, והגיע לימי הדדיפה, חשבו ר' דוד ורעייתו, שהגיע הזמן לרוות נחת מהבית שבנם יחידם יקים, ועל כך השתדלו בעדו למצוא לו שידוך הגון. ההשתדלות בענין היתה, להודיע בישיבה ובמקום מגוריו על כך שניתן להציע לבם שידוכים לבנם, וקיוו שתוך זמן קצר אכן יוכלו לברך על המוגמר.

שידוכים רבים הוצעו לר' דוד עבור בנו המיוחד, שיצא לו שם של כבוד והדר, כתלמיד חכם מופלג ובעל מידות טובות, אך 'מעשה שטן', אפילו אחד מהם לא הגיע לכלל סיום. שנה רדפה שנה, ובעקבותיה עוד שנה, ועדיין שום שידוך לא הגיע לידי סיום. כל אותם שנים הרבה זכריה אהרן לשפוך את ליבו כמים לה', שיזכהו להקים בית נאמן במהרה, להמשיך את מסורת ושושלת הדורות, לקיים את המצוה שמצוה לבנך', ואף לנקום את נקמת עמו ברשעים הארורים. ר' דוד כבר הגיע לימי הגבורה', ונפשו כמהה לראות את בנו נכנס לחופה, ושהוא ורעייתו יזכו להוליד אליה, כפי שבירכו אותו לפני כמעט שנה, כשהם הובלו לחופה.

באחד הימים הציעו בפני ר' דוד שידוך לבנו, אשה צעירה שנתאלמנה מבעלה לפני כמה שנים, ועמה שלושה בנים יתומים, בני שלוש, חמש ושבע, שנפשם נכמרה לאב, שיוכל ללמדם תורה והדרכים בנתיבות התורה והיראה. בתחילה נבהל ר' דוד מהרעיון, אך כשפרש את דבר השידוך בפני אביו השישיה של בנו, השיבו ראש הישיבה, שבגיל זה של בנו, יחד עם הנסיבות הנוספות המס